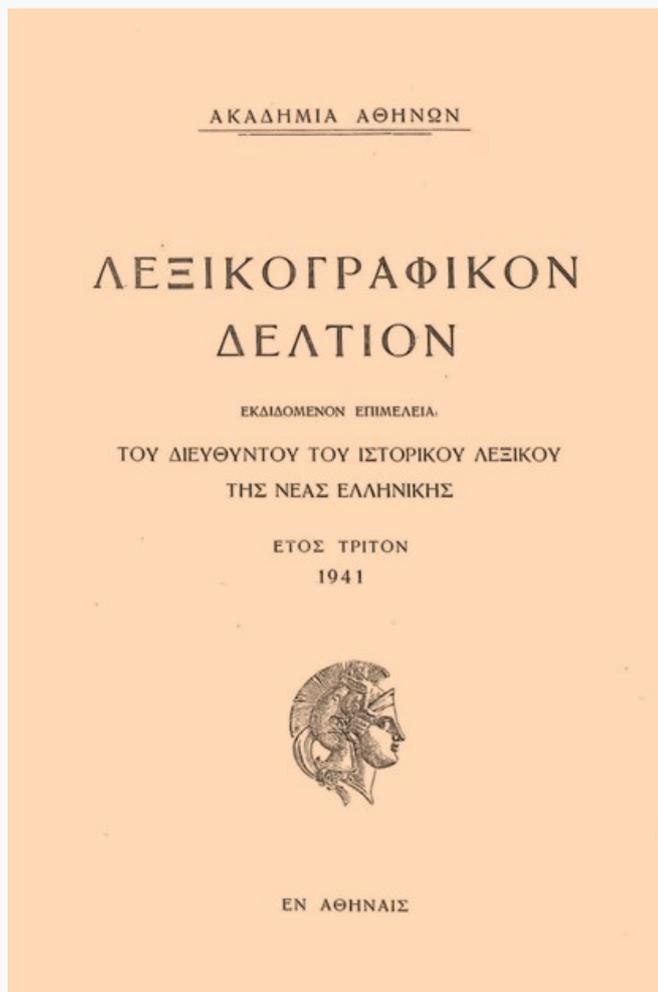

Lexicographic Bulletin

Vol 3 (1941)

Lexicographic Bulletin

Έτυμολογικά και σημασιολογικά

Nikolaos Andriotis

doi: [10.12681/ld.39221](https://doi.org/10.12681/ld.39221)

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

ΛΕΞΙΚΟΓΡΑΦΙΚΟΝ
ΔΕΛΤΙΟΝ

ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

ΤΟΥ ΔΙΕΥΘΥΝΤΟΥ ΤΟΥ ΙΣΤΟΡΙΚΟΥ ΛΕΞΙΚΟΥ
ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ

ΕΤΟΣ ΤΡΙΤΟΝ

1941

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΠΙΝΑΞ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

<i>Α. Α. Παπαδοπούλου</i> Ἀπὸ πότε ἀρχίζει ἡ δημοτικὴ σελ.	3 - 56
<i>Ν. Ἀνδριώτη</i> Ἑτυμολογικὰ καὶ σημασιολογικὰ »	57 - 91
<i>Σ. Καψωμένου</i> Ἑλληνικὰ ἐκ Μεγάλης Ἑλλάδος... .. »	92 - 132
<i>Κ. Ἀμάντου</i> Προσθῆκαι εἰς τὸ Χιακὸν γλωσσάριον καὶ τὸ Χια- κὸν τοπωνυμικὸν »	133 - 174

Ἐξετυπώθη τὴν 1 Μαρτίου 1944.

ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΚΑ ΚΑΙ ΣΗΜΑΣΙΟΛΟΓΙΚΑ

Α'. ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΚΑ

γῖνα

Ἡ λέξις αὕτη ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ G. Rohlfs¹, ὑπὸ τὴν κατηγορίαν τῶν Wörter unbekannter Herkunft ὡς εὐχρηστος εἰς τοὺς Ἰταλοφώνους τῆς περιοχῆς Ρηγίου, ὅπου παλαιότερον ὠμιλεῖτο ἡ Ἑλληνικὴ, εἰς φράσεις καθὼς *na yina d' aqua* = ein wenig Wasser, ὀλίγο νερό. Ὁ συγγραφεὺς θεωρεῖ τὴν λέξιν Ἑλληνικὴν, ἀλλ' ἀγνώστου ἐτύμου. Κατ' ἐμὲ ὅμως εἶναι προφανὲς ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ οὐσ. ἴνα (<ἀρχ. ἴς - ἰνός), τὸ ὁποῖον σώζεται ὑπὸ πολλοὺς τύπους καὶ εἰς τὴν νέαν Ἑλληνικὴν, διατηροῦν τὴν ἀρχαίαν του σημασίαν. Οὕτως ἔχομεν ἴνα Ἄνδρος, Θεσσαλ. (Ἀλμυρός), Καππαδ. (Συνασσός), Κάρπαθος, Κύπρος, Χίος, γῖνα² Κάρυστος, Κέρκυρα, Μακεδονία (Βλάστη, Καστορία, Κοζάνη), Ρόδος, νῖνα Ἡπειρος, Κρήτη, Σύμη, δῖνα Ρόδος. Ὅλοι οὗτοι οἱ τύποι δηλοῦν ἴνας παντὸς εἴδους, οἷον μετάξης, λίνου, τριχός, κλωστῆς, λεπτοτάτου ἴστοῦ ψαχνοῦ κρέατος, φυτῶν κττ., π. γ. ἡ γῖνα τοῦ λιναριοῦ Κέρκυρα, δός με μίαν γῖνα κλωστή Ρόδος, τὰ χλωρὰ φασόλια ἔχουνε γῖνες Ἀλμυρός, ἴπὸν τὰ μαλλιά σου τὰ ξανθὰ δῶσ' μου κ' ἐμὲν μίαν ἴναν Ρόδος.

Ὅτι ἡ σημασία «ἴς» δύναται νὰ ἐξελιχθῇ εἰς τὴν ἔννοιαν «ὀλίγον τι» δεικνύει καὶ ἡ χρῆσις ἑτέρου τύπου τῆς ἰδίας λέξεως ἴμα ἐν Κεφαλληνία, εἰς τὴν φράσιν ἴμα δὲν πιάσαμε σήμερα = οὐδὲν συνελάβομεν εἰς τὰ δίκτυα σήμερον, καθὼς καὶ ἡ παρὰ τοῖς ἑλληνοφώνοις τῆς Μπόβας ἐν Καλαβρία χρῆσις τοῦ τῆς ἰδίας λέξεως ὑποκοριστικοῦ ἴσα καὶ γίσα ὑπὸ τὴν σημασίαν «ὀλίγον τι». Πβ. καὶ τὴν ἐν Κερκύρα χρῆσιν τοῦ οὐσιαστικοῦ κλωνὶ εἰς φράσεις ἔνα κλωνὶ ἀλάτι, ἔνα κλωνὶ ἀλεύρι = ὀλίγον ἀλάτι, ὀλίγον ἀλεύρι, δὲν ἔχουμε κλωνὶ νερό Κέα, τοῦ οὐσ. ἀχτιδα ἐν Πελοποννήσῳ (Ἡλεία) εἰς φράσεις μιά χτιδα (= ὀλίγα) χεροβότανα καὶ δὲ θέλω πολύ, δῶσε μου μιά χτιδα³, τοῦ οὐσ. ἀγκίδα (<ἀρχ. ἀκίς) ἐν

¹ G. Rohlfs, Etymologisches Wörterbuch der unteritalienischen Gräzität, σ. 290.

² Διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ γ πβ. K. Krumbacher, Ein irrationaler Spirant im Griechischen. Sitzungsber. Bayer. Akademie 1886, τευχ. III. K. Dieterich, Untersuchungen, σ. 91 κέξ., E. Mayser, Grammatik der gr. Papyri (Leipzig 1906), σ. 168 κέξ.

³ Πλείονα περὶ τοιοῦτων σημασιολογικῶν ἐξελίξεων λέξεων λεπτοτάτου πράγματος δη-

Νάξω εἰς φράσεις καθὼς ἴγίδα νερό δὲν ἔχουμε καὶ τοῦ οὐσ. τριχάρι εἰς φράσεις καθὼς δὲν ἔφαγα ἢ δὲν ἐμίλησα τριχάρι - διόλον.

ΔΙΑΝΟΥΤΩ

Εἰς τὰς Παροιμίας τοῦ Ν. Πολίτου 4,91 φέρεται καὶ ἡ ἐξῆς παροιμία ἐκ Πλωμαρίου τῆς Λέσβου: Ἰγὼ σὲ διανατιῶ νὰ γίνῃς ἄθρουπους τσι σὸν τοῦ γουδι τοῦ γουδουχέο. Ἡ παροιμία δὲν ἐριμηνεύεται, ἀλλ' ἐκ τοῦ ὅλου τῆς νοήματος φαίνεται ὅτι τὸ ρ. διανατιῶ σημαίνει «συμβουλεύω, καθυποδηγῶ».

Ὁ Γ. Χατζιδάκις¹ ἔγραψε περὶ τοῦ ρ. τούτου τὰ ἐξῆς: «Ἡ γραφή διανατιῶ διὰ διττοῦ ττ φαίνεται λίαν παρόμοιος. Ποῦ ἠδύνατο νὰ εὐρεθῶσι τὰ δύο ττ; Γρ. ἄρα διανατιῶν τοῦτο δὲ ἀναμμνήσκει τὸ ἐν Κρήτῃ σὺνήθεσ κατατιῶ ἀντὶ τοῦ κατατάσσω ἀπὸ τοῦ ἀορ. ἐκατάταξα κατατιῶ, ὅπως παρὰ τὸν ἀορ. ἀρπαξα λέγεται ἀρπῶ, ἐβάσταξα βαστῶ, ἐζύταξα κυτῶ κτ. (πβ. ΜΝΕ Α' 273-4). Καὶ αὐτὰ διανατιῶ λέγεται ἀντὶ τοῦ διανατάσσω, ὅπερ δύναται μάλιστα νὰ ἐκκληφθῆ ὡς συμφρημὸς τοῦ διατάσσω καὶ ἀνατάσσω».

Γράφων ταῦτα ὁ Γ. Χατζιδάκις δὲν εἶχεν ὑπ' ὄψιν του ὅτι παρὰ τὸν ἐκ Πλωμαρίου τύπον διανατιῶ ἀπαντιῶ εἰς τὰ Τελώνια τῆς Λέσβου καὶ τύπος διανουτιῶ εἰς τὴν ἐξῆς παροιμίαν:

Ὅσ' ὄρα μὴ διανώτας, | τσαράτσα πιθιρά,
σαράδα δυὸ ἀλονγόμεγισ μέτρο'σα | ἴς τ' ἀλονγοῦν μας τ'ν οὐρά².

Ὁ τύπος διανουτιῶ δὲν ἠδύνατο νὰ προέλθῃ ἐκ τοῦ διανατιῶ φωνητικῶς, ἐνῶ ὁ τελευταῖος οὗτος ἠδύνατο κάλλιστα νὰ προέλθῃ ἐκ τοῦ πρώτου διὰ προχωρητικῆς ἀφομοιώσεως. Ἄρα ὁ τύπος διανουτιῶ εἶναι παλαιότερος καὶ δύναται κατὰ τὴν γνώμην μου νὰ προῆλθεν ἐκ τῆς προθέσεως διὰ καὶ τοῦ μεταγν. ρ. ἐνωτίζομαι, σὺνήθεστίτου εἰς τὴν Π. Διαθήκην μὲ τὴν σημ. «εἰσακούω», π.χ. ἐνώτισαι τὰ ρήματα τοῦ στόματός μου Ψαλμ. 53, (54). 2, ἐνώτισαι, ὁ Θεός, τὴν προσευχὴν μου 54 (55). 1, ἐνώτισαι, κύριε, τὴν φωνὴν τῆς δεήσεώς μου 139 (140). 6, ἐνωτίσασθέ μου τοὺς λόγους Γέν. 4. 23, καὶ ἐνωτίση ταῖς ἐντολαῖς αὐτοῦ Ἐξοδ. 15, 26. Παρὰ τὸ μέσον ἐνωτίζομαι = εἰσακούω ἐσηματίσθη ἐνεργητ. ἐνωτίζω μὲ τὴν σημ. «θέτω εἰς τὰ ὄτιά τινος συμβουλίαν, συμβουλεύω», καὶ κατόπιν συντεθὲν μὲ τὴν πρόθεσιν διὰ (πβ. ἀναφαίνομαι - διαναφαίνω, μετροῶ - διαμετροῶ κτ.) μετε-

λωτικῶν εἰς τὴν σημ. «ὀλίγον» ἢ «οὐδὲν» βλέπε Ν. Ρ. Andriotis, Die Ausdrucksmittel für «gar nichts», «ein wenig» und «sehr viel» im Alt-Mittel und Neugriechischen. Byzantinisch-neugriechische Jahrbücher 16 (1939-40), σ. 106 κέξ.

¹ Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς Πανεπιστημίου 7 (1910/11) σ. 63.

² Πβ. Ι. Βενιζέλου, Παροιμίας, σ. 229, 778.

πλάσθη εις *διανωτῶ*, ὁπόθεν διὰ τοῦ βορείου φωνηεντισμοῦ τοῦ ιδιώματος τῆς Λέσβου κατέληξεν εἰς τὸν τύπον *διανουτῶ*. Τὸ *ω* διατηρεῖται ὡς τονούμενον εἰς τὸν παρατατικὸν *διανώτουμ*¹, *διανώτας* κτλ.

ἔφέντη μου εἶσαι

Ἡ φράσις αὕτη ἐπαναλαμβάνεται συχνὰ εἰς παραμύθια ἐκ Μεγίστης κ. ἄ. ὡς ἀποστροφὴ τοῦ διηγουμένου τὸ παραμῦθι πρὸς τοὺς ἀκροατάς, ὅταν τελειώνη μία περίοδος τοῦ παραμυθιοῦ καὶ ἀρχίζει ἄλλη, π.χ. *τί τὰ θέλεις, ἐφέντη μου εἶσαι, τὴν ἄλλην ἡμέραν ἀπὸ τὴν αὐγὴν, ἐφόρωσεν τὰ πιὸ καλὰ ροῦχα του κτλ.*¹, *τί τὰ θέλεις, τί τὰ γυρεύεις, ἐφέντη μου εἶσαι, ἐκατέβην εἰς τὸν καφενέν, ὅλοι τὸν ἐχαίροτοῦσαν κτλ.*², *τί τὰ θέλεις, ἐφέντη μου εἶσαι, νὰ μὴν τὰ πολυλογοῦμεν, ἀνήβη ὡς τὴν ἀπάνω πάνω κάμαρη κτλ.*³, *τί τὰ θέλεις, ἐφέντη μου εἶσαι, ἔπιασαν ἴσαμε τὸ μεσημέρι ἀρίφηντα (ψάρια) κτλ.*⁴. Συχνὰ ἡ φράσις *ἐφέντη μου εἶσαι* παραλείπεται, π.χ. *τί τὰ θέλεις, νὰ μὴν τὰ πολυλογοῦμεν, ἦρτεν ὁ καιρὸς τοῦ γάμου κτλ.*⁵

Ἡ φράσις αὕτη μαρτυρεῖται καὶ ἐκ Μαντιαμάδου τῆς Λέσβου ὑπὸ τὸν τύπον *ἐφεντιμούσι* ὡς προσφώνησις ἀντὶ τοῦ κοινοῦ *ἀφέντη μου* καὶ ἀνάγεται εἰς τὸν ἀνωτέρω τύπον ὡς εἰς πληρέστερον⁶.

Ἐπειδὴ ὅμως τὸ ρ. *εἶσαι* εἶναι εἰς τὴν φράσιν ταύτην ἀκατανόητον, διότι οὔτε ὑπάρχει οὔτε νοεῖται κατηγορούμενόν τι, καὶ ἐπειδὴ ἡ φρ. λέγεται καὶ πρὸς πολλούς, ὅποτε τὸ *εἶσαι* εἶναι καὶ συντακτικῶς ἀνάρμοστον, φρονῶ ὅτι ἡ φρ. *ἐφέντη μου εἶσαι* εἶναι ἓνα εἶδος ἐξελληνισμοῦ τοῦ Τουρκ. *efendimiz* = κύριέ μας, καὶ ὅτι ἔχει εἰσαχθῆ εἰς Ἑλληνικὰ παραμύθια ἐκ τῶν Τουρκικῶν παραμυθιῶν, εἰς τὰ ὁποῖα ὁ ἐπὶ ἀμοιβῇ συνηθῶς ἀφηγούμενος συνηθίζει νὰ προσφωνῇ κατὰ διαστήματα τοὺς ἀκροατάς του, οἱ ὁποῖοι εἶναι συνηθῶς σημαίνοντα πρόσωπα⁷. Εἰς τὸν Πόντον συνηθίζετο εἰς ὁμοίας περιπτώσεις ἡ Τουρκ. φράσις *ἐφέντη με σοϊλεῖμ*⁸. Πβ. ἀναλόγους ἀποστροφὰς πρὸς τοὺς ἀκροατάς εἰς Ἑλληνικὰ παραμύθια: *λοιπόν, τθυρά μου, μίαν ἡμέραν ἐπαρτήρησεν...* Κύπρος⁹, ὡς τὸ *ἀναμεταξύ, μωρὲ παιδιά, φτάνει ὁ κουμπάρος* κττ.

¹ Α. Σ. Διαμαντάρα, Καστελλοριζιακὰ παραμύθια. Δελτίον Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολ. Ἑταιρ. 4 (1892), σ. 697.

² Αὐτόθι σ. 701. ³ Αὐτόθι σ. 710. ⁴ Αὐτόθι σ. 697. ⁵ Αὐτόθι σ. 702.

⁶ P. Kretschmer, Der heutige lesbische Dialekt, σ. 443.

⁷ Περὶ τῆς συνηθείας τῶν Τούρκων νὰ ἀκούουν εἰς τὰ καφενεῖα παραμύθια ἀπὸ ἐπαγγελματίας ἀφηγητάς, τοὺς *παραμυθᾶδες*, βλ. Σ. Κυριακίδου, Ἑλληνικὴ λαογραφία, σ. 293 κέξ. Πβ. Π. Προβελάκη, Τὸ χρονικὸ μιᾶς πολιτείας, σ. 50 κέξ.

⁸ Σ. Ἀκογλου, Λαογραφικὰ Κοτυώρων, σ. 388.

⁹ Α. Σακελλαρίου, Τὰ Κυπριακὰ 2, 301 κέξ. 306, 308 κ.ἄ.

Κατὰ ταῦτα ὁ ἐκ Λέσβου τύπος ἐφεντιμούσι δὲν προῆλθεν ἐκ τοῦ ἐν Μεγίστη κ.ά. ἐφέντη μου εἶσαι, ἀλλ' εἶναι πιστιότερα ἀπόδοσις τοῦ Τουρκ. *efendimiz*.

ξ' γ' α' θ' λ' α

Οὕτω λέγονται εἰς τὴν Σαμοθράκην τὰ σπλάγχνα ὅλα ὁμοῦ. Πρὸς ἀνεύρεσιν τοῦ ἐτύμου τῆς λέξεως ὀδηγούμεθα ἀπὸ τὸν ἐν Ἴμβρω εὐχρηστον πληρέστερον τύπον *ξ' γ' ἀρδαλα* τά, προελθόντα χωρὶς ἀμφιβολίαν ἐκ τοῦ ἀμαρτύρου ἀρχικοῦ **συγκάρδουλα* καὶ δηλοῦντα ἀρχικῶς τὰ σπλάγχνα, μαζί με τὴν καρδίαν. Σύνθετα μὲ τὴν πρόθεσιν *σὺν* καὶ οὐσιαστικὸν ἐκφράζοντα ἀνάλογον ἔννοιαν γνωρίζομεν πολλά, οἷον *σύξυλος, σύφυχος, συγκόκκαλος, σύγκορμος, σύσκατος*, καὶ τὰ μεσ. *σύμ- πλευρον, σύλλαρδον, σύντσεφλον, συνόστεον*.

Φαίνεται λοιπὸν ὅτι ἡ λ. **συγκάρδουλα* τά, ὡς ἐπίθετον κατ' ἀρχάς, ἐσήμαινε τὰ μαζί με τὴν καρδίαν σπλάγχνα, ἤτοι ὅλα μαζί, καὶ ἐχρησιμοποιεῖτο ἐπὶ τῶν ἀφαιρουμένων ἀπὸ τοῦ ὑπολοίπου κρέατος σπλάγχνων τῶν σφαγίων, ὅπως καὶ σήμερον συμβαίνει, βραδύτερον δὲ κατέστη οὐσιαστικόν, προσλαβὼν τὴν σημασίαν τοῦ συνόλου τῶν σπλάγχνων.

Φωνητικῶς ὁ ἐκ Σαμοθράκης τύπος ἐρμηνεύεται ὡς ἐξῆς: Διὰ τῆς κανονικῆς εἰς τὰ βόρεια ιδιώματα ἀποβολῆς τῶν ἀτόνων *ι* καὶ *ου*¹ προέκυψεν ὁ τύπος *σ'γκάρδ'λα*. Κατόπιν διὰ τῆς ἐπίσης κανονικῆς εἰς τὸ ἴδιωμα τῆς Σαμοθράκης ἀποβολῆς τοῦ *ρ*² μετ' ἀναπληρωματικῆς ἐκτάσεως τοῦ γειτονικοῦ φωνήεντος προῆλθεν ὁ τύπος *σ'γκάαδ'λα*, ὁ ὁποῖος κατόπιν συνηρέθη εἰς *σ'γκάδ'λα*. Ἡ τροπὴ τοῦ *σ* εἰς *ξ* πρὸ ἠχηρῶν συμφώνων εἶναι συνηθεστάτη εἰς τὰ βόρεια ιδιώματα, ὅπου λόγῳ τῆς ἀποβολῆς ἐνδιαμέσων ἀτόνων *ι* καὶ *ου* προκύπτουν τοιαῦτα συμφωνικά συμπλέγματα. Πβ. *συγκαύτω* > *σ'γκαύτου* > *ξ'γαύτου*, *συγκεράζω* > *σ'γκιράζου* > *ξ'γιράζου*. Διὰ τὴν τροπὴν τοῦ *δ* εἰς *θ* πρὸ ὑγροῦ πβ. τὸ Κυπριακὸν *γροικῶ* > *δροικῶ* > *θροικῶ*. Ὁ ἐξ Ἴμβρου τύπος *ξ'γκάρδαλα* παρουσιάζει ἀντὶ ἀποβολῆς ἀφομοίωσιν τοῦ ἀτόνου *ου* πρὸς τὸ προηγούμενον καὶ ἐπόμενον *α*.

καθούρι — καθόρι

Οὕτω λέγεται εἰς τὴν Ἠπειρον καὶ ἀλλαχοῦ ἐπιρρηματικῶς ἐπὶ ραγδαιοτάτης βροχῆς, ἡ ὁποία καταλίπτει πυκνὴ ὡς νέφος, ἀποκρῦπτουσα τὰ πέριξ καὶ περιορίζουσα τὴν ὁρατότητα εἰς τὸ ἐλάχιστον· π.χ. *βρέχει καθόρι* = βρέχει ραγδαίως Ἠπειρος, *φέρει βροχὴ καθούρια καθούρια* Εὐβοία. Ἐπίσης *σκαθούρα* ἢ,

¹ Α. Α. Παπαδοπούλου, Γραμματικὴ τῶν βορείων ιδιωμάτων, σ. 14 κέξ.

² Α. Heisenberg, Die liquida *ρ* im Dialekt von Samothrake. Ἀφιέρωμα εἰς Χατζιδάκιν, σ. 89 κέξ.

λέγεται εἰς τὴν Χίον ἢ πυκνὴ καὶ λεπτοτάτη βροχὴ ἢ ὁμοιάζουσα μὲ νέφος ἢ κονιορτόν, π. χ. βρέχει, μὰ εἶναι κατάμηση σαθούρα. Τὸ ἴδιον πρᾶγμα λέγεται εἰς χωρία τοῦ Πηλίου καθόρ' ἢ. Ἡ λ. ἀπαντᾷ καὶ εἰς παλαιὸν ποίημα, τὸ Ἀπόκοπον τοῦ Μπεργαδῆ στ. 355 (ἔκδ. Ε. Legrand) κ' εὐθὺς καθούριον ἔσωσε μὲ τὴν βροτὴν καὶ χόνιν.

Πρὸς ἀνεύρεσιν τοῦ ἐτύμου τῶν ἀνωτέρω τύπων βοηθοῦμεθα ἀπὸ τὸν εὐχρηστον εἰς τὴν Εὐβοίαν, Κρήτην κ. ἄ. τύπον καθούρα ἢ, δηλοῦντα τὸ θολὸν κατακάθισμα οἴνου ἢ ἐλαίου, τὴν τρύγα, π. χ. θολὸ κρασί μᾶς ἡδωκες, γιατί ἤφηκε μέσα στο γυαλί τόση καθούρα Κρήτη (Σητ.), τὸ λάδι ἔναι θολό, γιατί ἀφίνει πολλή καθούρα στο γυαλί αὐτόθι, καὶ ἀπὸ τὸ συγγενὲς ἐν Ρόδῳ καθούρα τά, δηλοῦν τὰ ἀφειρήματα ἐν γένει, τὰ ἄλλως ἰπολείμματα ἢ ἰποσεισματα. Ἡ σημασία τῆς τρυγός, τοῦ θολοῦ κατακαθίσματος ὑγρῶν, μᾶς ὁδηγεῖ εἰς τὴν ἀρχικὴν σημασίαν τῆς λ. καθούρα = τὸ κάθισμα, τὸ κάθησθαι, τὸ ἄλλως καθησιό, π. χ. τὴ σκόλη θά ἔχης ὅλη μέρα καθούρα, ἐκαλόμαθε ἔς τὴν καθούρα Κρήτη.

Φαίνεται ὅτι ἡ λ. καθούρα ἀπὸ τῆς ἐννοίας τοῦ κατακαθίσματος τῆς ἰλύος τῶν ὑγρῶν κατέστη συνώνυμον τοῦ θολούρα, ἐπειδὴ ἡ ἰλὺς εἶναι θολή. Μὲ τὴν ἐννοίαν ταύτην ἐπεξετάθη ἡ χρῆσις τῆς ἐπὶ παντὸς εἴδους θολότητος, ὅπως ἡ τῆς ἀτμοσφαιρας ὅταν καλύπτῃ αὐτὴν ὁμίχλη ἢ ὅταν πυκνὴ καταπίπτῃ βροχὴ. Εἶναι δὲ γνωστὸν ὅτι καὶ ἡ λ. θολούρα ἢ, χρησιμοποιεῖται ἐπὶ θολῆς ἀτμοσφαιρας καὶ ἐπὶ τῆς ραγδαίας βροχῆς. Ἐκ τοῦ τύπου καθούρα προῆλθε δι' ἀναπτύξεως σ ἐκ συνεκφορᾶς ὁ τύπος σαθούρα¹ καὶ ὁ ὑποκοριστικὸς τύπος καθούρι, ἔξ οὗ κατὰ φωνητικὴν ἀναλογίαν καθόρι τό, καὶ τέλος καθόρ' ἢ.²

κιραμόρ'δους

Οὕτω λέγεται εἰς τὴν Ἰμβρον τὸ ἄκρον ἐκάστης κεράμου τοῦ γείσου τῆς στέγης, ὁπόθεν καταρρέουν τὰ νερὰ τῆς βροχῆς, τὰ ἄλλως αὐτόθι ἀκρουκιράματα π. χ. ἔβριξι καὶ τρέξαν οἱ κιραμόρ'δ' ἢ λίγ' ψ'γάλα ἔρριξι, δὲ βρουκάναν γὰ τρέξ' οἱ κιραμόρ'δ'. Εἰς τὴν Τένεδον τὰ ἄκρα τῶν κεράμων τοῦ γείσου λέγονται κιραμόρουδα τά,³ εἰς δὲ τὰς Σαράντα Ἐκκλησίας τῆς Θράκης κιραμόδος καλεῖται ἡ στέγη.⁴

Ὅτι τὸ πρῶτον συνθετικὸν τῆς λ. εἶναι τὸ οὐσ. κέραμος εἶναι φανερόν. Πρὸς ἀνεύρεσιν τοῦ δευτέρου συνθετικοῦ μᾶς βοηθοῦν τὰ ὑπὸ τοῦ Στ. Ξανθοῦ-δίδου ἐκ Κρήτης μαρτυρούμενα ρήματα ροδώνω καὶ πηλοροδώνω, σημαίνοντα

¹ Πβ. Χ. Πατελίδου, Προσθήκη καὶ ἀφαίσεις τοῦ σ πρὸ συμφώνου ἐν τῇ ἀρχαίᾳ, μέση καὶ νέα Ἑλληνικῇ. Byzant. - neugr. Jahrbücher 6 (1927/8), σ. 324 κέξ.

² Πβ. Ν. Π. Ἀνδριώτην, ἐν Ἀθηνᾶ 45 (1938), σ. 260.

³ Ἐπετηρὶς Ἑταιρ. Βυζαντ. Σπουδῶν 12 (1935), σ. 93. ⁴ Στ. Ψάλλη, Θρακικά, σ. 181.

«ἐπιστρώνω τῆς ὀριζοντίας στέγην οἰκίας μὲ στρώμα πηλοῦ, συνήθως 2-3 δακτύλων πάχους» καὶ τὰ παράγωγα οὕσ. *ροδωμα* καὶ *πηλοροδωμα*, σημαίνοντα τὴν ἐργασίαν τῆς ἐπιστρώσεως ταύτης.¹

Ὁ Στ. Ξανθοῦδίδης ἀνάγει τὸ οὕσ. *ροδωμα* εἰς τὸ ἀρχαῖον ρ. *δοροῦν* καὶ τὸ οὕσ. *δόρωσις*, τὰ ὅποια μαρτυροῦνται εἰς ἐπιγραφὴν οἰκοδομικοῦ περιεχομένου. Ὁ ἴδιος εἰκάζει ὅτι *δοροῶ* ἔλεγαν εἰς πολλὴν παλαιὰν ἐποχὴν διὰ τὴν διὰ *δορᾶς* στέγασιν καὶ ὅτι ἡ λ. ἐχρησιμοποιήθη βραδύτερον καὶ ἐπὶ στεγάσεως δι' ἄλλων ὑλῶν, δι' ἀντιμεταθέσεως δὲ τῶν συμφώνων δ καὶ ρ ἐτρούπη εἰς *ροδώνω*. Πβ. *δοράκιον* > *ροδάκιον*.

Φαίνεται λοιπὸν ὅτι **κεραμόδορα* καὶ ἐντεῦθεν εἴτα κατὰ μετὰίθι. *κεραμόροδα* ὠνομάσθη κατ' ἀρχὰς ἢ στέγη, σημασία τὴν ὁποίαν διατηρεῖ εἰσέτι ὁ ἐκ Σαράντα Ἐκκλησιῶν τύπος. Κατόπιν περιορίσθη ἐν Ἰμβρῶ καὶ Γενέδῳ ἢ σημασίᾳ εἰς τὰ ἄκρα τῶν κεράμων τῆς στέγης, τὸ γεῖσον. Διὰ τὴν ἐρμηνείαν τοῦ τύπου *κεραμόδος* πρέπει νὰ δεχθῶμεν ἀνομοιωτικὴν ἀποβολὴν τοῦ δευτέρου ρ καὶ συναίρεσιν τῶν δύο ο εἰς ἓν. Διὰ τὴν τροπὴν τοῦ ε τῆς συλλαβῆς *κε* εἰς *α* κατ' ἀφομοίωσιν πβ. *κερατᾶς* > *καρατᾶς*.

κουζουλὸς

Ἡ χρῆσις τοῦ ἐπιθέτου τούτου ἔχει μεγάλην ἔκτασιν εἰς περιοχὰς τῆς νοτίου Ἑλλάδος, ἢ δὲ κοινοτέρα σημασία του εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ πολλὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου πελάγους εἶναι «ἀνάπηρος» ἰδίως τὰς χεῖρας καὶ ἐν γένει «σακάτης». Εἰς τὴν Κρήτην, Ζάκυνθον, Σάμον, Ἰκαρίαν κ. ἄ. σημαίνει ἡ λ. τὸν «τρελλόν», ἢ σημασία δὲ αὕτη ἀπαντᾷ ἤδη εἰς τὸν Ἑρωτόκριτον:

*κὲ ἀπῆς μου λές πὼς ἤβαλες τὸ λογισμόν αὐτεῖνο,
σήμερο κάνω ἀπόφαση καὶ κουζουλὸ σὲ κρίνω* Α 171

καὶ ἀναγράφεται εἰς τὸ Λεξικὸν τοῦ Δουκαγγίου ἐρμηνευόμενον *stultus, amens, ἄφρων, ἀνόητος*, μαζὶ μὲ τὸ *κουζουλία, amentia, ἄνοια*.

Τὴν ἰδίαν σημασιολογικὴν ἀντιστοιχίαν παρατηροῦμεν καὶ εἰς τὸ ἐξ αὐτοῦ παράλληλον ρῆμα *κουζουλαίνω* – *ομαι*, τὸ ὁποῖον, συμφώνως πρὸς τὴν σημασίαν τοῦ ἐπιθέτου, δηλοῦ κοινότερον «καθιστῶ τινα ἀνάπηρον» ἢ «γίνομαι ἀνάπηρος» ἰδίως τὰς χεῖρας, π. χ. *ἐκουζουλάθηκα* καὶ δὲ *μπορῶ νὰ πιάσω δουλειὰ Νάξος* (Ἀπύρανθ.), *ἔπεσε καὶ ἐκουζουλάθηκε Χίος*, ἐνιαχοῦ δὲ «τρελλαινοῦμαι», π. χ. *ἀπὸ τὸ φόβο μου κόντεψα νὰ κουζουλαθῶ Κρήτη*,

¹ Στ. Ξανθοῦδίδου, Γλωσσικαὶ ἐκλογαί. Ἀθηνᾶ 28 (1916) Λεξικογρ. Ἀρχ., σ. 130 κέξ.

φιλομελαχρινούλλα μου ποῦ τό ἄβρες τὸ μελάνι
καὶ τό ἄβαρες τὸ φρούδι σου καὶ θὰ μὲ κουζουλάνη αὐτόθι,
ὄλοι μὲ λένε κουζουλὸ, ποῦ νὰ κουζουλαθοῦνε αὐτόθι,¹
κουζουλαμένος καὶ ντελῆς γυρίζω ἄγὼ γιὰ σένα,
ἄχι κ' ἐκουζουλάθηκα καὶ κουζουλὸ μὲ λένε αὐτόθι.²

Ὑπὸ τὴν σημασίαν ταύτην ἀναγράφεται ἤδη εἰς τὸ λεξικὸν τοῦ Δουκαγγίου ἐν λ. *κουζουλός*: *κουζουλαίνεσθαι desipere, παραφρονεῖν*.

Ὁ Στ. Ξανθοῦδίδης παρήγαγε τὸ *κουζουλός* ἐκ τοῦ *κουλλός* «μετὰ συμφύρσεως πιθανώτατα πρὸς τὸ *ζαβός* ἢ *ζουρλός*»³, ὁ δὲ Μ. Φιλίητας⁴ ἐκ τῶν ἐπιθ. *κουτσός* καὶ *ζουλός* διὰ συμφύρσεως. Ἄλλ' αἱ ἐρμηνεῖαι αὗται δὲν εἶναι ἱκανοποιητικαί, ἄφ' ἑνὸς διότι τὸ *κουτσός* σημαίνει κυρίως τὸν χολὸν τοὺς πόδας, ἐνῶ τὸ *κουζουλός* τὸν ἀνάπηρον ἰδίως τὰς χεῖρας, καὶ ἄφ' ἑτέρου διότι τὸ δεύτερον συνθετικὸν *ζουλός* = *τρελλός* δὲν συμφωνεῖ μὲ τὴν κοινοτέραν σημασίαν τοῦ *κουζουλός* = ἀνάπηρος τὰς χεῖρας.

Διὰ τὴν ἀνεύρεσιν τοῦ ἐτύμου τῆς λέξεως εἶναι σημαντικὸν νὰ ἀναζητηθῇ πρῶτον ἡ ἀρχικὴ σημασία της, ἂν δηλ. ἡ λ. ἐσήμαινε πρῶτον τὸν ἀνάπηρον καὶ εἶτα ἐξελίχθη εἰς τὴν σημασίαν τοῦ *τρελλοῦ* ἢ τὰνάπαλιν, διότι αἱ ἔννοιαι τοῦ σωματικῶς ἀναπήρου καὶ τοῦ ψυχικῶς ἀθινοῦς ἐναλλάσσονται. (Πβ. τὸ ἐπιθ. *μουρλός*, τὸ ὁποῖον παράγεται ἐκ τοῦ *μωρολόγος*⁵ καὶ σημαίνει συνήθως τὸν *τρελλόν*, ἐνιαχοῦ ὅμως τὸν ἀνάπηρον τὰς χεῖρας ἢ τὸν ἀδέξιον).

Κατ' ἐμέ, ὅπως τὸ ἐπιθ. *ζουγλός* ἀπὸ τῆς ἀρχικῆς τοῦ σημ. «ἀνάπηρος τὰς χεῖρας» μετέπεσεν ὑπὸ τὸν τύπον *ζουρλός* εἰς τὴν σημασίαν «*τρελλός*», ἔτσι καὶ τοῦ ἐπιθ. *κουζουλός*, ἡ ἀρχικὴ σημασία ὅπως δεικνύει καὶ ἡ μεγάλη της ἔκτασις, εἶναι «ἀνάπηρος τὰς χεῖρας». Ὑπὲρ τῆς ἀπόψεως ταύτης συνηγορεῖ καὶ τὸ γεγονός ὅτι ἐνιαχοῦ, ὅπως ἐν Πάρῳ, *κουζουλός* λέγεται ἐπὶ ἀγγείων τὸ μὴ ἔχον χεῖρας, ἦτοι λαβίς. Ἡ σημασία αὕτη μᾶς ὀδηγεῖ εἰς τὸ μεσαιωνικὸν οὖσ. *κούζα* ἢ, τὸ ὁποῖον ἀπαντᾷ καὶ σήμερον ἐν Κύπρῳ μὲ τὴν σημ. - τοῦ πηλίνου] ὑδροφόρου ἀγγείου ὁμοίου πρὸς πίθον, ἦτοι μὲ εὐρὸν στόμιον καὶ χωρὶς χεῖρας, περιλαμβάνοντος συνήθως ὀκτὼ ὀκάδας νεροῦ καὶ χρησιμοποιουμένου ὡς *στάμνας*, π.χ.

παίρνω κ' ἐγὼ τὴν *κούζαν* μου γιὰ νὰ ἴρω νὰ γεμίσω,
ποῦ τὸ νερὸν τῆς *κούζας* σου δῶμ' μου κ' ἐμὲν μιὰν βούλλαν,
τὴν *κούζαν* τῆς ἐγέμισεν ἡ *καύκα* του τθαὶ πάει.

¹ Μ. Λιονδάκη, Μαντινάδες, σ. 172.

² Αὐτόθι σ. 76.

³ Στ. Ξανθοῦδίδου, Λέξεις Ἑρωτοκορίτου. Ἀθηνᾶ 26 (1914) Λεξικογρ. Ἀρχ., σ. 151 κέξ.

⁴ Μ. Φιλίητας, Γλωσσογνωσία 3,211. ⁵ Αὐτόθι 1, 14.

Τοῦ οὐσ. *κούζα* μαρτυρεῖται ἤδη κατὰ τὸν μεσαῖωνα ἐν Κύπρῳ ὑποκορ. τύπος *κουζι τό*, = *πιθαράκι*. (Πβ. Α. Μαχαιρᾶν 1, 554 [ἔκδ. R. Dawkins] καὶ *ν'. κουζία ἀσβέστην γεμᾶτα ἄκρατον*), σωζόμενος καὶ σήμερον ὑπὸ τὴν ἰδίαν σημασίαν εἰς τὴν Κύπρον καὶ τὴν Ρόδον. Ἐπίσης ὑπάρχει καὶ ἀρσενικός, πιθανῶς μεγθυντικός, τύπος *κουζος* ὁ, πολλαχοῦ τῶν Δωδεκανήσων μὲ τὴν σημασίαν τῆς ὑδροκολοκύνθης.

Ἐκ τοῦ οὐσ. *κούζα*, ἐσχηματίσθη τὸ ἐπίθ. *κουζουλός* διὰ τῆς καταλ. - *ουλός*, καθὼς τὰ ἐπίθ. *μαζουλός*, *παχουλός*, *φαρδουλός*, *στρουμπουλός*, καὶ ἐσήμαινε τὸν ἔχοντα τὸ κύριον γνώρισμα τῆς *κούζας*, ἦτοι τοῦ ἄνευ λαβῶν ἀγγείου, δηλ. τὸν ἄνευ χειρῶν ἢ τὸν ἔχοντα βεβλαμμένην τὴν μίαν ἢ καὶ ἀμφοτέρας τὰς χεῖρας. Ἐντεῦθεν ἐπέξετάθη ἡ χρῆσις τῆς λέξεως καὶ εἰς συγγενεῖς ἐννοίας, προσλαβοῦσα τὴν σημασίαν τοῦ τεθραυσμένου κατὰ τὰ ἄκρα καὶ ἔλλιποῦς Κέρκινρα, τοῦ μὴ ἔχοντος κέρατα, ἐπὶ βοῦς Πελοπν. (Σουδεν), τοῦ μὴ ἔχοντος κλώνους, ἐπὶ κορμοῦ δένδρου αὐτόθι, τοῦ ἀτροφικῶς ἀνεπτυγμένου καὶ κακοσχήμου Πελοπν. (Ἀβία).

Παρὰ τὸ *κουζουλός* ἐσχηματίσθησαν εἰς τὴν Κύπρον καὶ τύποι *κουζάλι τό*, καὶ *κούζαλος* ὁ, *κουζούλα* ἡ, καὶ *κουζούπα* ἡ, στέλεχος δένδρου ἢ ἀμπέλου χωρὶς κλάδους, κούτσουρο καὶ *κουζαλοῦ* ἡ, = εἶδος συκῆς.

Τὸ ἐπίθ. *κουζουλός* ὑπὸ τὴν σημασίαν τοῦ ἀναπήρου σωματικῶς μετέπεσεν ἤδη κατὰ τὰ τέλη τοῦ μεσαίωνος εἰς τὴν σημασίαν τοῦ διανοητικῶς ἀναπήρου ἢ βεβλαμμένου, τοῦ τρελλοῦ, ὅπως δεικνύει ἡ μνεία τοῦ παραγώγου οὐσ. *κουζουλάδα* ἡ, = ἀνοησία ἣδη εἰς τὸ ποίημα Ἔπαινος γυναικῶν 407, 104 (ἔκδ. K. Krumbacher). Τὸ *κουζουλός* ὑπὸ τὴν σημασίαν τοῦ τρελλοῦ μαρτυρεῖται ἤδη παρὰ Βλάχῳ, εἶναι ὅμως πολὺ παλαιότερον, μεσαιωνικόν, ὅπως μαρτυρεῖ τὸ μνημονευθὲν μεσαιωνικὸν παράγωγον αὐτοῦ.

κουλόρθους

Οὕτω καὶ ὑπὸ τὸν τύπον *κουλόρθους* εἰς τὴν Βελβενδὸν καὶ *κουλόρθα* ἡ, εἰς τὸ Καταφύγι καὶ τὴν Βλάστην τῆς Μακεδονίας λέγεται ὁ ἀκροχορδῶν, ἦτοι μικρὰ στρογγύλη τραχεῖα καὶ θηλοειδῆς ἐκβλάστησις ἐπὶ τοῦ δέρματος τῶν χειρῶν κυρίως, ἡ ὁποία ἀλλαγῶν ὀνομαίζεται *ἀρίσιος*, *γαγίλι*, *μαντραβίτσα*, *μερμήγγι* καὶ θεραπεύεται συνήθως ὑπὸ τοῦ λαοῦ δι' ἐπωδῶν.¹

Ὁ ἐπιχειρῶν νὰ ἐτυμολογήσῃ τὴν λέξιν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀνωτέρω Μακεδονικῶν τύπων θὰ ἀπετύγχανε, ἀν δὲν ἔτιγχε νὰ γνωρίζῃ ὅτι ἡ αὐτὴ ἔκφρασις τοῦ

¹ Πβ. Στ. Κυριακίδην ἐν Μεγάλῃ Ἑλλην. Ἐγκυκλ., ἐν λ. ἀκροχορδῶν καὶ ἐν Ἑλλην. λαογραφίᾳ, σ. 102.

δέρματος λέγεται ἀλλαχοῦ *οὐρινθόκολος* Θράκη (Σηλυβρ.), Πελοπν. (Μεσσ.), *οὐρινθόκοιλος* Θράκη (Αἴν.), *οὐρθόκοιλος* Ἴμβρος, *οὐρινθοκολίδι* Κάρπαθος κ. ἄ. Ἐπίσης καὶ ὁ κυνόσατος λέγεται *οὐρινθόκολος*¹. Πβ. καὶ τὸ συγγενὲς νόσημα *κοιτόκολος*². Τὰ σύνθετα ταῦτα πείθουν ὅτι ὁ ἀκροχορδῶν ὠνομάσθη πολλαχοῦ, ἴσως δι' ὁμοιότητα, *τῆς ὄριθας ὁ κόλος* καὶ ὁ *κόλος τῆς ὄριθας*, καὶ ἐκ μὲν τῆς πρώτης συντακτικῆς ἐκφορᾶς προῆλθε τὸ σύνθετον *οὐρινθόκολος*, ἐκ δὲ τῆς δευτέρας **κολόριθος* καὶ ἐντεῖθεν *κολόρθος*. Διὰ τὴν ἀποβολὴν τῆς συλλαβῆς *νι* ἀρκεῖ νὰ ὑπενθυμίσω ὅτι ἡ λ. *ὄριθα* λέγεται, ὅπου ἡ ἀποβολὴ αὕτη ἀπαντᾷ, *ὄρθα*. Περὶ τῶν συνθέτων μὲ ἐναλλάσσουσιν θέσιν τῶν συνθετικῶν τῶν μερῶν, ὅπως τὰ ἀνωτέρω, βλέπε τὴν εἰδικὴν πραγματείαν μου ἐν Glotta.³

μ π ρ ο ὦ

Ἡ λέξις αὕτη χρησιμοποιεῖται εἰς τὴν Ἴμβρον καὶ ἀλλαχοῦ πρὸς δήλωσιν τοῦ ὕδατος εἰς τὴν γλῶσσαν τῶν νηπίων. Εἰς Ἄφραντον τῆς Ρόδου ἀπαντᾷ ὑπὸ τὸν τύπον *μπρουά*, εἰς τὴν Οἰνόνην τοῦ Πόντου *μπρο* καὶ *μποῦ*. Εἰς τὴν Σύμην *μπουά* καὶ εἰς Σινασσὸν τῆς Καππαδοκίας *πουβά*. Αἱ νηπιακαὶ λέξεις σχηματίζονται σχεδὸν πάντοτε δ' ὀνοματοποιίας καὶ ἡ ἀναζήτησις τοῦ ἐπίμου τῶν εἶναι περιττὸς κόπος. Συχνὰ ὅμως ἔχουν τόσον μεγάλην γεωγραφικὴν ἔκτασιν καὶ τόσον μακρὰν παράδοσιν, ὥστε ἡ ἀνεύρεσις τῆς παλαιότερας τῶν μνείας νὰ ἀποβαίῃ χρήσιμος εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς γλώσσης. Τοῦτο συμβαίνει μὲ τὴν ἀνωτέρω λέξιν, τῆς ὁποίας μνείαν ἀνευρίσκομεν ἤδη εἰς τὰς Νεφέλας τοῦ Ἀριστοφάνους στ. 1382:

εἰ μὲν γε «βροῦν» εἶποις, ἐγὼ γνοῦς ἂν πιεῖν ἐπέσχον
«μαμμάν» δ' ἂν αἰτήσαντος, ἦγον σοι φέρον ἂν ἄστον.

Ἐκ τῶν στίχων τούτων προκύπτει ὅτι ἀμφότεραι αἱ νηπιακαὶ λέξεις αἱ δηλοῦσαι τὸ ὕδωρ καὶ τὸν ἄστον εἰς τὴν νέαν Ἑλληνικὴν ἦσαν ἐν χρήσει ἤδη κατὰ τὴν κλασσικὴν ἀρχαιότητα. Πβ. καὶ Φρύνιχον (Anecd. Bekk. 1,31) *βροῦ*: τὸ ὑποκόρισμα, ὃ ἐστὶ λεγόμενον τοῖς παιδίοις σύμβολον τοῦ πιεῖν ὅπερ ἔτιοι σὺν τῶν γράφουσι βροῦ. Ἡ λέξις προεφέρετο κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ὅπως καὶ σήμερον, ἡ δὲ γραπτὴ τῆς παρὰδοσις διὰ τοῦ β ἀποτελεῖ μετὰ τὸ βῆ βῆ τὸ δηλωτικὸν τῆς

¹ J. Kalitsunakis, Mittel- und neugriechische Erklärungen bei Eustathius. (Mitteil. Semin. orient. Sprachen), σ. 109.

² Λαογραφία 12 (1938), σ. 52.

³ N. P. Andriotis, Die wechselnde Stellung von Kompositionsgliedern im Spät- Mittel- und Neugriechischen. Glotta 27 (1938), σ. 92 κέξ.

φωνῆς τῶν προβάτων ἐν ἐπὶ πλέον παράδειγμα τῆς φωνητικῆς ἀξίας τοῦ γραμματος β παρὰ τῆς ἀρχαίους ὡς μέσου b.

ΞΙΧΩΝΟΥ

Πολλάκις μὲ ἀπησχόλησεν ἡ σκέψις περὶ τῆς προελεύσεως τοῦ ρήματος τούτου, τὸ ὁποῖον εὐχρηστεῖ εἰς τὴν πατρίδα μου Ἰμβρον μὲ τὴν σημασίαν «λερώνω δι' ἐπαφῆς μὲ ἀκάθαρτόν τι», π.χ. δὲ σὶ δίρου τοῦ χέρι μ', γιατί' εἶνι λιρουμένου κι θά σὶ ξιχώσου. Ποῦ ἀγούπ' σις κι ξέχουσις τὰ ροῦχα σ'; Ἄγούπ' σα ζ' δὸν δοῖχου κι ξιχώθ' κα. Ἐπιση τοῦ πιδὶ μέσ' τσ' λάσπις κι ξιχώθ' κι. Εἶνι ξιχουμένου τοῦ ροῦχου σ' κτ. Ὑπάρχει βεβαίως τὸ καὶ ἀλλαγῶ εὐχρηστον ρ. ξεχώνω = ἐκθάπτω, ἀλλὰ τὸ χάσμα μεταξὺ τῶν δύο τούτων τόσον διαφοροτικῶν σημασιῶν δὲν μοῦ ἐπέτρεπε νὰ συνάψω τὸ ἡμέτερον ξιχώνου πρὸς τὸ ξεχώνω.

Ὅτι ὁμως ἡ σημ. «ἐκθάπτω» ἦτο δυνατόν νὰ μεταπέση εἰς τὴν σημ. «λερώνω» καὶ ὅτι ἐπομένως πρόκειται περὶ τοῦ συνήθους ρ. ξεχώνω, μὲ ἔπεισεν ἡ ἐξῆς παρατήρησις:

Τὸ ρ. ἀφανίζω ἀπὸ τῆς σημ. «ἐξαφανίζω, καταστρέφω» μετέπεσεν ἐν Κυθήροις εἰς τὴν σημ. «λερώνω», π.χ. τὸ παιδὶ ἔπεσε ὅς τὴ λάσπη κι ἀφάνισε τὰ ροῦχα ἢ ἀφανίστηκε. Εἶναι ἀφανισμένο¹. Ἄξιον προσοχῆς εἶναι ὅτι δὲν πρόκειται ἐνταῦθα περὶ προσφάτου² σημασιολογικῆς ἀλλοιώσεως, ἀλλ' ἀρκετὰ παλαιᾶς, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὰ ἐξῆς χωρία τοῦ Μ. Ἑτυμολογικοῦ 175, 10: ἀφανίσαι οἱ πάλα οὐχὶ τὸ μολῦναι, ὡς νῦν, ἀλλὰ τὸ τελέως ἀφανῆ ποιῆσαι, καὶ τοῦ Σονίδα (ἐκδ. Α. Adler): ἀφανίσαι οὐ τὸ μολῦναι καὶ χροῖναι δηλοῖ, ἀλλὰ ὅλως τὸ ἀνελεῖν καὶ ἀφανῆς ποιῆσαι.

Ἐπίσης τὸ συνών. τοῦ ἀφανίζω ρ. ἐρημώνω μετέπεσεν ἐν Καρπάθῳ εἰς τὴν σημ. «λερώνω», π.χ.

Ἐσείστη τὸ χεράκι του τσ' ἤμπλασε τὸ μελάνι
τσ' ἐρ' μούθησα τὰ ροῦχα του τσαὶ τὰ μεταξωτά του.²

Πβ. καὶ τὸ Γαλλ. *abîmer*, τὸ ὁποῖον παρὰ τὴν σημ. «καταστρέφω» προσέλαβε καὶ τὴν σημ. «λερώνω», ἐπὶ ἐνδυμάτων, π.χ. *on abîme sa robe*.³

Ἐπειδὴ τὸ ρ. ξεχώνω μεταφορικῶς σημαίνει καὶ «ἐξαφανίζω, καταστρέφω», ὅπως τὸ συγγενὲς αὐτοῦ *ξεταρώνω*, π.χ. ὅτ' νὰ ζάνουμ² δὲ βουροῦμι νὰ ξιταφώσουμ³ τσ' ζουροῖ, δὲ ξιταφών' δὲ μὴ τίποντα μὴ τοῦ φαρομάξ² ξιταφών' δὲν οἱ

¹ Ἱστορικὸν Λεξικὸν ἐν λ. ἀφανίζω 3.

² Μ. Μιχαηλίδου Νουίφου, Δημοτικὰ τραγοῦδια Καρπάθου, σ. 218.

³ J. Vendryès, Le langage, σ. 210.

βουτ'κοί ξιταφουθῆκαν οἱ ὄρθις μας, μὲ δ' ἀρρώστια· νὰ ξιταφουθῆ ἡ ρίζα σ' κ' ἢ φύτρα σ' (ἀρὰ) κτ. ἠδύνατο κάλλιστα καὶ τὸ ρ. ξεχώνω, διὰ τῆς σημ. «ἐξαφανίζω, καταστρέφω» νὰ μεταπέση, ἀκριβῶς ὅπως τὸ ἀφανίζω καὶ τὸ ἐρημώνω, εἰς τὴν σημ. «λερώνω».

Ἡ χρῆσις τῆς νέας σημασίας ἤρχισεν πιθανῶς ἀπὸ τῶν ἐνδυμάτων τὰ ὁποῖα χραίνόμενα καταστρέφονται, κατόπιν δὲ ἐξετάθη ἡ χρῆσις ἐπὶ παντὸς χραينوμένου πράγματος.

ξούρας

Ἡ λέξις αὕτη χρησιμοποιεῖται κοινῶς ὡς ὑβριστικὴ προσωνυμία γερόντων, ἐπιτασσομένη συνήθως τῶν οὐσ. γέρος, γριά, π.χ. γέρο-ξούρας, γριά-ξούρα κτ. καὶ δηλοῖ τὸν ἀνόητον, τὸν ξαναμωραμένον γέροντα ἢ γραῖαν. Ἐντεῦθεν ἐσχηματίσθη καὶ τὸ πολλαχοῦ εὐχρηστον οὐσ. ξουρίες οἱ, καὶ ἐν Κοζάνῃ ἰξουρίς = ἀνοησία.

Ἡ λ. ἐσχετίσθη μὲ τὸ ρ. ξυρίζω, ἐπειδὴ ἐν Κύπρῳ (Γερμασ.) ξυῶρος λέγεται ὁ ἐν χρῶ κεκαρμένος. Ἡ συσχέτισις ὅμως αὕτη δὲν φαίνεται πιθανή, διότι οὔτε συνηθίζεται νὰ κείρωνται ἐν χρῶ οἱ γέροντες — ἀντιθέτως κόβουν τὰ μαλλιά των σπανιώτερον ἢ οἱ νεώτεροι — οὔτε, ἐὰν τοιοῦτόν τι συνέβαινε, θὰ ἠδύνατο νὰ θεωρηθῆ ἐπίφογον καὶ διασυρμῶ ἄξιον.

Τὴν ἀρχὴν τῆς λ. ἀνευρίσκομεν ἀνατρέχοντες εἰς τὸ ἀρχαῖον ἐπιθ. ἔξωρος = παρηκμακῶς, τὸ ὁποῖον ἐχρησιμοποιεῖτο ἔκτοτε ὡς χαρακτηριστικὴ προσωνυμία γερόντων, π.χ. γέρων ἤδη καὶ παντὸς ἡδέος ἔξωρος Λουκιαν. Ἐρμῶτ. 78, οὐ καίπερ ἔξωρου γενομένου διετέλει... ἐρῶν οὐκ ἀγνούμενος Πλουτ. Σύλλ. 36, γραῦς μὲν ἤδη καὶ ἔξωρος οὕσα Λουκιαν. Περὶ θυσ. 7. Πβ. καὶ Ἡσύχ. ἔξωροις· γραιίας ἢ γέρονσιν καὶ ἔξωρον· τὸν παρηκμακῶτα ἄκαιρον ἢ παλαιόν. Ὅτι καὶ ἐπὶ πραγμάτων ἐχρησιμοποιεῖτο ἡ λ. δεικνύει τὸ ρουσσὴ παρειὰ καὶ ἔξωρος τοῦ Φίλοστρ. Ἐπ. 2.

Ὁ ἐκ Κοζάνης τύπος τοῦ παραγώγου οὐσ. ἰξουρίς πιστοποιεῖ διὰ τοῦ ἀρκτικοῦ νόθου ἰ τὴν ὑπαρξιν ἀμαρτύρου τύπου* ἔξωρία καὶ ἐνισχύει τὴν παραγωγὴν τῆς λέξεως ἐκ τοῦ ἐπιθ. ἔξωρος. Διὰ τὸν μεταπλασμὸν τῆς καταλ. -ος εἰς -ας πβ. ἔμπορας, ἔφορας, κούτραφας κ. ἄ.²

ἴπνάζω

Τὸ ρῆμα τοῦτο εὐχρηστεῖ σήμερον ἐν Κύπρῳ μὲ τὴν σημασίαν «ἀναπαύομαι», π.χ. κάτσε νὰ ἴπνάσης, γιατί εἶσαι ἀποσταμένος· τώρα πού' πρᾶσα πάμεν¹,

¹ Α. Σακελλαρίου, Τὰ Κυπριακὰ 2, 741.

² Γ. Ν. Χατζιδάκι, ΜΝΕ 2, 14.

πιάν-ρω τὴν στράταν τὴν μαζριάν τθ' ἔν κάθουμαι νά ἴπνάσω,
μιάν ὄραν γληρούτερα ἴς τ' ἀγκάλια σου νά φτιάσω.

Ὁ Α. Σακελλάριος ἀνάγει τὴν λ. εἰς τὸ ρ. πρέω.¹ Πῶς ἐσηματίσθη τὸ ρ. δὲν τὸ ἐξηγεῖ οὔτε πῶς προσέλαβε τὴν σημασίαν του ταύτην, δυνάμεθα ὅμως νὰ τὸ εἰκάσωμεν: Θὰ ἐσήμαινε δηλ. τὸ ρ. ἴπνάζω κατ' ἀρχάς «ἀναπνέω, παίρνω τὴν ἀναπνοὴν μου, εὐρίσκω ἄνεσιν» καὶ ἐντεῦθεν κατέληξεν εἰς τὴν σημασίαν «ἀναπαύομαι» ἐν γένει.

Ἡ ἐρμηνεία αὕτη ἐκ πρώτης ὄψεως δὲν φαίνεται παράλογος, εἶναι δὲ ἴσως καὶ γραμματικῶς δυνατή. Ἐν τούτοις, ὅτι εἶναι δυνατὸν δὲν εἶναι καὶ ἀληθές. Κατὰ τὴν γνώμην μου ἡ λ. πρέπει νὰ συναφθῇ μὲ τὸ ἐν Καππαδοκίᾳ σφῶζόμενον ρ. ἴπνώνω = ὑπνώνω, κοιμοῦμαι. Ἡ Κύπρος διασφῶζει λέξεις παλαιάς, τῶν ὁποίων ἀντιστοιχοῦν τύπους ἀνευρίσκομεν εἰς τὴν Καππαδοκίαν. Ὁ R. Dawkins ἀφιέρωσεν εἰδικὴν μονογραφίαν εἰς τὰς ἀντιστοιχίας ταύτας μεταξὺ τῆς σημερινῆς Καππαδοκικῆς διαλέκτου καὶ τῆς μεσαιωνικῆς Κυπριακῆς.² Ἴδου μερικὰ μόνον παραδείγματα:

Κυπριακαὶ	Καππαδοκικαὶ	
ἀναχτιάριν	ἀναχτήρ ³	(κλειδί)
βένετος	βένετος	(γαλάζιος)
βορτόριν	βουρδόρι	(ἡμίονος)
ἱμάτιν	ἱμάτιν	(ἔνδυμα)
κνήζω	κνήθω	(ξύω)
μουλλώνω	μουλλώνω	(σκεπάζω)
ὄστία (πληθ.)	ἴστον	(ὄστοῦν)
σφόντυλος	φσόντυος	(λαϊμὸς)
σωρεύω	σωρεύω	(μαζεύω)

Ἀπὸ τῆς σημασίας «κοιμοῦμαι» ἦτο εὐκόλον νὰ μεταπέση τὸ ρ. ὑπνώνω διὰ τῆς σημασίας τῆς ἐσπερινῆς ἀναπαύσεως μεθ' ὑπνου εἰς τὴν σημασίαν τῆς ἀναπαύσεως ἐν γένει.

Ὡς πρὸς τὴν γραμματικὴν μορφήν τοῦ τύπου ἴπνάζω, ἡ ἀπλουστερά ἐρμηνεία εἶναι νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἐκ τοῦ ἀορίστου ἴπνωσα τοῦ τύπου ὑπνώνω προήλθεν διὰ προληπτικῆς ἀφομοιώσεως ὁ τύπος ἴπνωσα, ἐξ αὐτοῦ δὲ ὁ ἐνεστώς (ὑ)πνάζω

¹ Αὐτόθι.

² R. Dawkins, Cyprus and the Asia Minor Dialects of Asia Minor. Ἀφιέρωμα εἰς Γ. Χατζιδάκιν, σ. 42 κέξ.

κατὰ τὰ *διάβασα - διαβάζω, δίστασα - διαστίζω, κούρασα - κουράζω, μοίρασα - μοιράζω* κ. τ. ὄ.

ᾠχνιάζου

Τὸ ρ. τοῦτο ἀπαντᾷ ἐν Ἰμβρῳ μὲ τὴν σημασίαν «βραχνιάζω» (ἐκ κρουολογῆματος ἢ ἄλλης αἰτίας) μὲ ἀόρ. *ᾠχούνασα*, π. χ. *εἶμι ᾠχνιασμένους, κρούουσα κι' ᾠχούνασα*, καὶ ἐντεῦθεν μεταρρηματικὸν ἐπίθ. *ᾠχούν' ᾠς* = βραχνιασμένος, καὶ *ᾠχούνα* ἢ = ἢ βραχνάδα τοῦ λαιμοῦ.

Εἰς ἀνεύρεσιν τοῦ ἐτύμου τῆς λ. βοιωθούμεθα ἀπὸ ἄλλα νεοελληνικὰ ἰδιώματα, ὅπου αὕτη ἀπαντᾷ μὲ ἀλωβητότερον τύπον καὶ σημασίαν. Ἔτσι λέγεται εἰς τὴν Μάνην: *μὲ συχνάζει ἕνας βῆχας* = μὲ πιάνει κάθε λίγο ἕνας βῆχας, καὶ εἰς τὴν Σηλυβρίαν τῆς Θράκης *μὲ σύχνασε ἕνας πόνος* = μὲ πιάνει συχνὰ ἕνας πόνος, ἐκ τούτων δὲ συνάγομεν ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ συνήθους ρ. *συχνάζω*, γνωστοῦ καὶ μὲ τὸν τύπον *συχνιάζω* ἤδη εἰς παλαιὰ ποιήματα ὑπὸ τὰς σημ. 1) «*πηγαίνω ἢ ἔρχομαι συχνά*», π. χ.

ἕνας, παιδί μου, π' ἀγαπᾷ ὀλημερῆς συχνάζει

καὶ νὰ θωροῖ ταχιά κι' ἀργὰ τὴν κόρη δὲ σκολάζει Ἐρωτόκορ. Α 1479,

καὶ τοῦτ' οἱ ἀναστεναγμοὶ πὸν βλέπεις καὶ συχνάζου αὐτόθι Γ 321.

2) *πράττω τι συχνά*, π. χ.

Τὸν καστελλάνον ἐκ παντὸς μὲ δῶρα νὰ συχνάσω Φλώρ. Πλατζ. στ. 1459,

καὶ ὅποιος βρίσκεται ᾠς αὐτὰ δουλειᾶς τέτοιες συχνάζει

τὸν ψόφον του ἐπιθυμεῖ, τὸν θάνατόν του κράζει

Ε. Γεωργιλλ. Θανατ. Ρόδ. στ. 518. 3) *κτυπῶ ἀλλεπαλλήλως*, π. χ.

σαλίμες εἶχαν Τούρκικες, ὁμοίως καὶ ἀπελατίκια.

μ' ἐκεῖνα τοὺς ἐσύχνασαν ἀπάνω εἰς τὰ κασσίδα

κι ἀπέκτειναν τὸν βασιλέαν κι ὅλα του τὰ φουσοῦτα

Χρον. Μορ. 1156 (ἔκδ. J. Schmitt). Πβ. καὶ τὴν ταυτόσημον χρῆσιν τοῦ ἐπιρρ. *συχνιά* = *συχνά*:

καὶ τ' ἄρρωστος ἢ λιγοθυμιὰ συχνιά συχνιά μου δίδει Ἐρωτόκορ. Γ 240.

Τὸ ρ. λοιπὸν *συχνάζω* ὑπὸ τὸν μεσν. τύπον *συχνιάζω* διὰ τῆς σημ. «*ἔρχομαι συχνά*» ἐπὶ νοσημάτων, παθήσεων καὶ ἰδίως βηχὸς χρησιμοποιούμενον, διὰ φράσεων καθὼς *εἶμι συχνιασμένος ἀπὸ βῆχα* κτ., κατέστη ἐν Ἰμβρῳ ἀμετάβατον, περιορισθὲν εἰς τὴν ἐκ κρουολογῆματος βραχνάδα τοῦ λαιμοῦ. Διὰ τὸν ἀόρ. *σχούνασα* πβ. *κοιτιάζω* > *κ'τιάζου* - ἀόρ. *κούτιαξα*.

Εἰς τὸ *συχνάζω* τοῦτο δέον νὰ ἀναχθῆ κατὰ τὴν γνώμην μου καὶ τὸ ἐκ Λέσβου τριτοπρόσωπον *σ'συχνάζ'* = σκοτεινιάζει, βραδυνάζει. Ἡ σημασία αὕτη προῆλθεν ὡς ἑξῆς :

Τὸ ρ. *συχνάζω* ἐχρησιμοποιήθη πλὴν ἄλλων καὶ ἐπὶ τῆς σημασίας «βρέχει μὲ ἀλλεπαλλήλους ριπὰς ἀνέμου καὶ βροχῆς», ὁπότε, ὡς γνωστόν, ἡ βροχὴ ὄρωμένη ἀπὸ μακρὰν φαίνεται ὡς νέφος φερόμενον κατὰ τῆς γῆς, π. χ.

ἄ δὲν ἀστράφη, δὲ βροντᾶ κι ἄ δὲ βροντᾶ, δὲ βρέχει
κι ἄ δὲ συχνάσει τὸ νερό, ὁ ποταμὸς δὲν τρέχει Θήρα.

Πβ. καὶ τὸν ταυτόσημον τύπον *συχνῶν* ἐξ Αἰτωλίας, π. χ. *σύχνουσι* ἢ *βρονχή*, καὶ οὐσ. *συχνὸν* = ραγδαία βροχὴ, π. χ. *ρίχτει συχνὸν* Θήρα, τὴν πρὸν *ρίχτει συχνὸν νερὸ ποῦ μπορεῖς νὰ πᾶς*; αὐτόθι.

Ἐπειδὴ τὸ κριώτερον γνώρισμα τῆς ραγδαίως βροχῆς εἶναι ὅτι θολοῦται ἡ ἀτμόσφαιρα καὶ περιορίζεται πολὺ ἡ ὄρατότης, τὸ ρ. *συχνάζει* μετέπεσεν ἐν Λέσβῳ εἰς τὴν σημασίαν «θολώνει, σκοτεινιάζει»¹ καὶ τέλος ἐπὶ τῆς ἐσπέρας «βραδυνάζει», π. χ. *σᾶν -ι- σύχναζι, πάγινι τοῖ τσοῖταζι* (= ὅταν ἐβράδυναζε, ἐπήγαινε καὶ πλάγιαζε) Ἁγιασός, ἡ μέρα ἔγειρι, *σ'συχνάσι, νύχνασι* Τελώνια. Ἡ διττὴ σημασιολογικὴ ἐξέλιξις τοῦ ρ. *συχνάζω* δύναται κατὰ ταῦτα νὰ παρασταθῆ σχηματογραφικῶς ὡς ἑξῆς :

συχνάζω $\left\{ \begin{array}{l} 1) \text{ ἔρχομαι συχνά, ἐπὶ νοσημάτων. } 2) \text{ βραχυνιάζω.} \\ 1) \text{ ἔρχομαι συχνά, ἐπὶ βροχῆς. } 2) \text{ σκοτεινιάζω.} \end{array} \right.$

Ψιφι

Οὕτω καλεῖται εἰς τὸ ἰδίωμα τῆς Ἀφυράνθου Νάξου τὸ νεκροταφεῖον. Τὸ ἔτυμον τῆς λέξεως ταύτης μὲ ἀπησχόλησε πολλάκις, ἀλλὰ δὲν ἠδυνάμην νὰ εὑρῶ ἱκανοποιητικὴν τινα λύσιν, διότι πρὸς τὸ κοινὸν *ψηφι* = ψῆφος ἄσχετον δὲν εἰσάγεται νὰ εἶναι, ἀλλὰ τὸ σημασιολογικὸν χάσμα δὲν ἦτο εὐκόλον νὰ γεφυρωθῆ.

Τὸν πρῶτον προσανατολισμὸν μοῦ ἔδωσεν τὸ ἐκ Μάνης δίστιχον :

*ἄζειρος πάει κάτου ἔς τὸν Ἄδη | ἄς τ' ἀμφοῦ καὶ ἔς τὸ σκοτάδι.*²

¹ Σχετικῶς πρὸς τὴν συγγένειαν τῶν σημασιῶν «θολώνει» καὶ «σκοτεινιάζει» πβ. τὴν μετάπτωσιν τοῦ ρ. *θολώνει* εἰς τὴν σημ. «βραδυνάζει, νοχτώνει» καθὼς καὶ τὰ ρ. *μουργίζει* (ἐκ τοῦ οὐσ. *ἀμόργη*) καὶ *μουρρώνει* (ἐκ τοῦ ρ. *μορῶσω*) τὰ ὁποῖα ἐκ τῆς σημ. «μανρίζει, λερώνει» μετέπεσαν εἰς τὴν ἰδίαν σημ. «βραδυνάζει, νοχτώνει». Βλ. Σ. *Ψάλη*, Ἁμόργη - ἀμιούργα - μούρδα. Ἀφιέρωμα εἰς Γ. Χατζιδάκι, σ. 66 κέξ.

² Παρνασσός 16, 955.

Τὸ οὖσ. *ἄφιφο* εὐχρηστεῖ εἰς τὴν Μάνην μὲ τὴν σημασίαν «σκοτός νυκτερινόν», π. χ. *εἶναι ἄφιφο ἀκόμα* (= δὲν ἐξημέρωσε), *ἦταν ἄφιφο ὄδες ἦρθε ἢ θυγατέρα μου ἀπὸ τὸ χωράφι*. Καὶ κατὰ γεν. *ἀφίφου*: *ὅταν ἔφτασε ᾽ς τὸ χωριὸ ὁ γέρος ἦταν ἀφίφου*.¹

Τὸ *ἄφιφο* τοῦτο δὲν δύναται νὰ προέρχεται ἄλλοθεν εἰμὴ ἐκ τοῦ ἀρχ. οὖσ. *φέφος* τό, = σκοτός, ὄχι ὅμως ἀπ' εὐθείας, ἀλλὰ διὰ τοῦ ρ. *φιφώνει* (= νυχτώνει, σκοτεινιάζει) εὐχρηστοῦντος σήμερον εἰς τὴν Μάνην καὶ τὰ Καλάβρυτα, π. χ. *ἦρθε ᾽ς τὸ σπίτι ὅ,τι ποῦν φίφωνε Μάνη*, καὶ ὑπὸ τὸν τύπον *ἀφιφώνει* εἰς τὴν Μάνην, Κορσικὴν κ. ἄ. Ἐκ τοῦ τύπου *ἀφιφώνει* μὲ προθετικὸν α προῆλθεν μεταρρηματικῶς τὸ *ἄφιφο*, ἐκ δὲ τοῦ τύπου *φιφώνει* προῆλθεν ἐν τῇ Τσακωνικῇ τὸ παράγωγον οὖσ. *φέφουμα* καὶ *φίφουμα* καὶ μεταρρηματικῶς τὸ ἐκ Νάξου *φιφί*.

Τὸ *φιφί* χρησιμοποιούμενον καθὼς τὸ *ἄφιφο* μὲ τὴν σημ. «σκοτός τοῦ Ἄδου», ὅπως δεικνύει τὸ ἀνωτέρω δίστιχον, μετέπεσεν εἰς τὴν σημ. «Ἄδης» καὶ τέλος «τόπος τῶν νεκρῶν, νεκροταφεῖον». Εἰς τὴν λαϊκὴν φαντασίαν ὁ Ἄδης ταυτίζεται ὡς γνωστὸν πρὸς τὸν τάφον.

ὠιμέ(να)

Εἰς πολλὰ νεοελληνικὰ ιδιώματα ἀπαντᾷ ἀντὶ τοῦ κοινοτέρου σχετλιαστικοῦ ἐπιφωνήματος *ἀλλοί, ἀλλοίμονο* τὸ ἐπιφών. *ὠιμέ* Αἴνος, Κεφαλληνία, Μάνη, Μῆλος, Οἶνοῦς, Τσακωνία, *ὠιμε* Καππαδοκία (Συνασσός), Κρήτη, Χίος, *ὠιμιὰ* Λακωνία, *ὠιμένα* Ἡπειρος, Κρήτη, Πελοπόννησος (Λάστα), *ὠιμένανε* Παξοί, π. χ.

ὠιμένα πῶς κακονυχτῶ καὶ σὰν τρελλὸς γυρίζω Tomaseo, Canti σ. 447,

ὠιμέ καὶ νὰ ᾽ταν βολετό, ψυχὴ μου ἀγαπημένη,

δυὸ λόγια νὰ σοῦ μίλουνε ἢ γλῶσσα μου ἢ καημένη αὐτόθι σ. 451,

ὠιμένανε πῶς τό ᾽παθα; ὅταν σὲ βλέπω τρέμω αὐτόθι σ. 452,

ὠιμέ τὴν κακομοῖρα, μὲ τὸν ἄντρανε ποῦ πῆρα Μάνη.

Ἐκ τῶν ιδιωμάτων εἰσήχθη καὶ εἰς τὴν κοινὴν νεοελληνικὴν γλῶσσαν τῆς λογοτεχνίας καὶ ἐχρησιμοποιήθη ἰδίως ὑπὸ τῶν ποιητῶν, ὅπως ὁ Δ. Σολωμός, ὁ Κ. Παλαμᾶς κ. ἄ., π. χ.

ὠιμένα, ἀιμένα, τρίς ὠιμέ

γὰ σένανε ἢ κατάρρα μου τοῦ κάκου θὰ βροντήση, χαλασμέ

Κ. Παλαμ. Ἡ τριλογία τῶν ἀνθῶν. Ἡμερολ. Μ. Ἑλλάδ. 1930 σ. 36.

¹ Ἱστορικὸν Λεξικὸν ἐν λ. *ἄφιφο*.

Ἡ ἐμφάνισις τοῦ ἐπιφωνήματος τούτου δὲν εἶναι πρόσφατος, διότι ἀπαντᾷ καὶ εἰς μεσαιωνικὰ ποιήματα, καθὼς:

*ὠιμέν', ἀφέντη μου καλέ, καὶ βέβαιον νὰ μᾶς χωρίσουν
σήμερον ἀπ' ἀλλήλων Ἄζοιτ. στ. 1162 (Hesseling),
κ' ἔσουρε γένεια καὶ μαλλιά καὶ ὠιμέ ἐλάλει
καὶ δυνατὰ ἔρεστέναζε μὲ λύπησι μεγάλη*

I. Πιζατόρ. Ρίμ. θρηγ. στ. 541 (G. Wagner σ. 240),

καὶ σύφαν γένεια καὶ μαλλιά καὶ ὠιμέ ἐλέγαν

M. Σκλίβ. Συμφ. Κρήτ. στ. 36 (G. Wagner σ. 54).

Ἐπίσης συνηθέσιαι εἶναι εἰς ἔργα τοῦ Κρητικοῦ θεάτρου, π. γ.

*ὠιμέ κι' ἄς ἦταν μπορετὸ νὰ δῆς εἰς τ' ὄνειρό σου
ἔς εἶντα γκρεμνὸ, ἔς εἶντα βυθὸ σὲ πάει τὸ ριζικό σου Ἐρωτόκο. Γ 151.*

Ὁ Στ. Ξανθουδίδης εἰς τὴν κριτικὴν ἔκδοσιν τοῦ Ἐρωτοκρίτου σ. 641, ἔχων ὑπ' ὄψιν του ὅτι καὶ εἰς τὴν Ἰταλικὴν ὑπάρχει σχελιαστικὸν ἐπιφώνημα *oimè* καὶ *hoimé*, θεωρεῖ τὸ Ἑλλην. *ὠιμέ* καὶ τοὺς ἕξ αὐτοῦ τύπους ὡς Ἐνετικῆς προελεύσεως. Ἡ τοιαύτη ὅμως προέλευσις τοῦ *ὠιμέ* ἐγγύτερον ἐξεταζομένη δὲν εἶναι ὅσον φαίνεται αὐτονόητος. Καὶ τοῦτο διὰ τοὺς ἑξῆς λόγους:

1) Διότι ἐπιφωνήματα δὲν δανεῖζονται συνήθως ἀπὸ γλώσσης εἰς γλώσσαν, διότι δὲν εἶναι δηλωτικὰ ἐννοιῶν ἢ ἀντικειμένων τὰ ὁποῖα διδάσκεται μαζὶ μὲ τὴν λέξιν εἰς λαὸς ἐπὶ τὸν ἄλλον, ἀλλὰ ἀνθόρμητοι, πηγαῖαι ἐκδηλώσεις συναισθηματικῶν καταστάσεων.

2) Διότι ποικίλα ἄλλα ἐπιφωνήματα εἶναι κοινὰ εἰς περισσοτέρας γλώσσας, χωρὶς νὰ ὑπάρξη λόγος νὰ πιστεύωμεν ὅτι τὰ ἐδανείσθησαν ἢ μία ἀπὸ τὴν ἄλλην.

3) Διότι τὸ *ὠιμέ* καὶ οἱ λοιποὶ τύποι του ἀπαντοῦν ὅπως εἶδομεν καὶ εἰς ἑλληνοφώνους περιοχὰς αἱ ὁποῖαι δὲν ἐγνώρισαν Ἰταλικὴν ἐπίδρασιν, ὅπως λ. γ. ἢ Καππαδοκία, καὶ μαρτυρεῖται ἤδη ἀπὸ τοῦ μεσαιῶνος.

4) Διότι τὸ *ὠιμέ* παρουσιάζει ἀντιστοιχίαν μὲ ἄλλα ἐπιφωνήματα σχελιαστικὰ καθαρῶς Ἑλληνικά, αἱ ὁποῖαι δὲν δύνανται νὰ παροραθοῦν.

Καὶ πράγματι, ἐκτὸς τοῦ *ὠιμέ*, *ὠιμένα* ὑπάρχουν εἰς νεοελληνικὰ ἰδιώματα ἀνάλογα ἐπιφωνήματα, τὰ ὁποῖα δεικνύουν ὅτι τοῦτο εἶναι σύνθετον ἀπὸ τὸ βασικὸν ἐπιφώνημα *ὦ* καὶ τὴν αἰτιατικὴν τῆς προσωπικῆς ἀντων. *ἐγώ*. Τοιαῦτα ἐπιφωνήματα εἶναι:

1) Τὰ *ἄχ*, *ὦχ*: *ἄχ ἐγώ, τί ἔπαθα!* πολλαχ. *ἄχι μου!* ἔνιαχ. *ὦχ ἰμένα!* Ζά-

κυνθος¹, τί γὰ ποιήσω ἐγὼ ὁ ἐλεεινός, ὦχου ἴμένα! ἢ ἢ κόρ² ἀπὸ τὸ φόρον της ἐφρώναξ³ «ἄχ ἐμένα»! Κάρπαθος.

2) ἀλλοί, αἰλλοί καὶ ναῖλλοί: ἀλλοί ἀπὸ μᾶς! Κίμωλος³. ἀλλοί ἀπὸ ἐμὲ ἸΑρκαδία

αἰλλοί ἐμέν, αἰλλοί ἐμέν, γτό εἶχα καὶ γτ⁴ ἐχάσα Πόντος,⁴

ναῖλλοί ἐμέν, ναῖλλοί ἐσέν, ναῖλλοί τοὶ δύσ⁵ ἐντάμαν Πόντος (Χαλδ.).

3) ἐγότη: ἐγότη μου, ἐγότη σου, ἐγότην του, ἐγότη μας, ἐγότη σας, ἐγότην των Κρήτη⁵.

4) βᾶί: ναῖλλοί ἐμᾶς καὶ βᾶί ἐμᾶς, τὴν Πόλ⁶ οἱ Τοῦρκ⁷ ἐπῆραν Τραπεζοῦς.

Συχνὰ αἱ ἀνωτέρω προσωπικαὶ ἀντωνυμίαι συνοδεύονται ἢ καὶ ἀντικαθίστανται ἀπὸ ὄνομα ἢ μετοχὴν δηλοῦσαν ἰδιότητα τοῦ λέγοντος, π.χ. ἄχ, καμένος ἐγώ! Κορινθία, ἄχ, ὁ ταλαίπωρος, τί ἔπαθα! σύνηθ., ἄχ, τὸ πόδι μου - τὸ χέρι μου - τὸ κεφάλι μου - ἢ καρδιά μου (πβ. τὸ ἀρχ. οἴμοι τὴν κεφαλὴν!),

ἐγὸί μας τῶν ἀπάντρευτω, ζωὴ τήγε περοῦμε! Κρήτη⁶.

Τὴν ἰδίαν σύνταξιν μαρτυροῦν καὶ τὰ ἀρχαῖα σχελιαστικὰ ἐπιφωνήματα, καθὼς οἱ ἐγὼ τάλαινα. Αἰσχύλ. Ἐπτ. 808, οἱ γὼ κατ' ἄκρας εἶπας οἷς πορθοῦμεθα! Αἰσχύλ. Χοιφ. 691, οἱ γὼ, φίλοι! Σοφ. Αἴ. 803 οἱ ἐμὲ δείλην! Ἄνθ. Παλ. 9, 408, 3 (πβ. τὸ Λατιν. *o me miseram!*), οἱ μοι τάλας! Ἄριστοφ. Πλοῦτ. 169, οἱ μοι τῶν κακῶν! αὐτόθι 389 (πβ. τὸ λατιν. *heu mihi*, καὶ τὸ γερμ. *Weh mir!*).

Πόσον φυσικὴ εἶναι ἡ χρῆσις τῆς προσωπικῆς ἀντωνυμίας φαίνεται ἀπὸ τὴν ἐπανάληψίν της, ὅταν ἡ πρώτη ἠτόνησεν ἐν συνθέσει, π.χ. ὅτοτοῖ, Δύκει ἸΑπολλον, οἱ ἐγὼ ἐγώ! Αἰσχύλ. Ἄγ. 1257, ὦ μοι μοι κοίταν τάνδ⁸ ἀνελεύθερον! Αἰσχύλ. Ἄγ. 1494, ὦ μοι μοι! Σοφ. Φιλ. 108, οἴμοι μοι τάλας! Ἄριστοφ. Εἰρήν. 257.

Ἐξ ὅλων τούτων προκύπτει ὅτι ἐντελῶς ἀνεξαρτήτως, ἀλλὰ κατὰ τὸν ἴδιον ἀκριβῶς τρόπον καθ' ὃν εἰς τὴν Λατινικὴν τὸ ἐπιφ. ο μετὰ τῆς αἰτιατικῆς τῆς προσωπικῆς ἀντωνυμίας *me* ἐχρησιμοποιήθη ὡς ἐπιφών. σχελιαστικὸν καὶ ἐξ αὐτοῦ προέκυψε τὸ Ἰταλ. *oimé*, ἔτσι καὶ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν τὸ βασικὸν ἐπιφών. ὦ συνεκφερόμενον μετὰ τῆς αἰτιατ, ἐμέ(να) εἰς σχελιαστικὰς φράσεις ἠνώθη εἰς τὸ ἐπιφώνημα ὠμέ(να). Ἡ τροπὴ τοῦ ε εἰς ι ἐξηγεῖται κάλλιστα ὡς ἀνομοίωσις

¹ Λαογραφία 10,422.

² Αὐτόθι 8, 320 κέξ.

³ Ἀθηνα 37, 147.

⁴ Π. Μελανοφρύδου, Ἡ ἐν Πόντῳ ἑλλην. γλῶσσα, σ. 31.

⁵ Ν. Πολίτου, Παροιμίαι 2, 340.

⁶ Γ. Ν. Χατζιδάκη, Ἐτυμολογικὰ καὶ τεχνολογικά. Ἀθηνα 29 (1917) Λεξικογρ. Ἄρχ., σ. 5

τοῦ ἀνοικτοῦ φωνήεντος ε παρὰ τὸ ἐπίσης ἀνοικτὸν φωνῆεν ω, περὶ τῆς ὁποίας ἔκαμα ἐκτενῆ λόγον ἄλλου¹. Πβ. ἀγροελάκι > ἀγροϊλάκι, ἀγροελιά > ἀγροϊλιά, ἀπό ἐτοῦ > ἀποϊτοῦ, ἀπροετοίμαστος > ἀπροϊτοίμαστος, ἀσπό(δ)ελας > ἀσπόϊλας, προεστὼς > προϊστὼς, τὸ ἔμαντό μου > τοϊμαντό μου, φλο(γ)ερός > φλοϊρός, φοβερίζω φοϊρίζω κτλ.

Β'. ΣΗΜΑΣΙΟΛΟΓΙΚΑ

ἴβλατίζω

Τὸ ρ. τοῦτο εὐχρηστεῖ εἰς τὸ ἰδιώμα τῆς Κάσου μὲ τὴν σημασίαν «βλαστολογῶ», ἐπὶ ἀμπέλου, π. χ. ἴβλατίζω τ' ἀμπέλι, πάω γὰ ἴβλατίσω τ' ἀμπέλι.

Μὲ τὸ οὐσ. βλαστός δὲν δύναται νὰ ἔχη τὸ ρῆμα τοῦτο σχέσιν, ὅχι μόνον διότι φωνητικῶς δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐκπέση τὸ σ πρὸ τοῦ τ, ἀλλὰ καὶ διότι μορφολογικῶς δὲν θὰ ἦτο κανονικὸς ὁ σχηματισμὸς βλαστίζω = κόπτω βλαστούς, διότι δὲν λέγεται λ. χ. ἀνθίζω = κόπτω ἄνθη, καρπίζω = κόπτω καρπούς, κλωνίζω = κόπτω κλώνους κττ.

Ἡ ἀρχὴ τοῦ ρ. εἶναι κατ' ἐμὲ ἡ ἐξῆς: Τὸ ρ. ἀβλαντίζω (ἐκ τοῦ Τουρκ. *avlandim* ἀορ. τοῦ ρ. *avlamak* = κυνηγῶ) ἀπαντᾷ εἰς ἰδιώματα γειτονικὰ καὶ συγγενῆ τοῦ ἰδιώματος τῆς Κάσου καὶ μὲ τοὺς τύπους ἴβλατίζω ἐν Κῶ, Νισύρω καὶ Τήλω, ἴβλατίζ-ζω καὶ ἴβλατίτζω ἐν Σύμῃ. Ἡ ἐξελικτικὴ σειρὰ τῶν σημασιῶν τοῦ ρ. ἀβλαντίζω εἶναι: 1) κυνηγῶ, β) σκοπεύω, 2) ἐνεδρεύω ἐν Θήρᾳ, 3) καιροφυλακτῶ, 4) παρατηρῶ μακρόθεν². Ὁ τύπος ἴβλατίζω ἐκ Κάσου ἀπεχωρίσθη ἐν τῷ Ἱστορικῷ Λεξικῷ ὡς ἄσχετος πρὸς τοὺς ἀνωτέρω τύπους, πιθανῶς λόγῳ τῆς σημασίας του «βλαστολογῶ», ἡ ὁποία πρὸς οὐδεμίαν τῶν ἀνωτέρω ἐθεωρήθη συγγενής.

Κατὰ ταῦτα τὸ πρόβλημα εἶναι σημασιολογικόν. Πῶς δὲ ἡ ἐν Κάσῳ σημασιολογικὴ χρῆσις τοῦ ἴβλατίζω ἠδύνατο νὰ προέλθῃ ἐκ τῆς σειρᾶς τῶν μνημονευθεισῶν σημασιῶν θὰ φανῆ ἐκ τῶν ἐξῆς:

Παρατηρήθη ὅτι ρήματα δηλωτικὰ τῆς ἐννοίας «παρατηρῶ, βλέπω», μεταπίπτουν εἰς τὴν σημασίαν «περιποιοῦμαι»³. Αὐτὸ συνέβη εἰς τὸ ρ. κοιτάζω π. χ.

¹ Ν. Π. Andriotis, De quelques faits phonétiques κτλ. Ἀρχεῖον Θερακ. Λαογρ. Θεσσαυρ. 6 (1939/40) σ. 177.

² Ἱστορικὸν Λεξικὸν ἐν λ. ἀβλαντίζω.

³ Ἡ συγγένεια τῶν ἐννοιῶν «παραμονεύω», «βλέπω», «περιποιοῦμαι» φαίνεται καὶ ἐκ τῆς ἀντιστροφῆς ἐξελίξεως τοῦ ρ. βαϊλίζω ἀπὸ τῆς ἀρχικῆς σημ. «περιποιοῦμαι» διὰ τῆς σημ. «βλέπω» εἰς τὴν σημ. «παραμονεύω», ἐν Ἀλυράνθῳ Νάξου, π. χ. εἶδα κάθεσαι καὶ βαϊλίζεις ἐτοῦ; πάω καὶ βαϊλίζ' ἀπὸ τὸ πόξω γὰ τοῦ πάρω τσ' ὄροντες. Βλ. Ἱστορικὸν Λεξικὸν ἐν λ. βαϊλίζω.

ἔχω γὰ κοιτάζω τὸν ἄρρωστο, τὸν ἐκοίταξαν καλὰ στήν ἄρρώστια του, δὲν ἔχει κανένα γὰ τὸν κοιτάξῃ κτλ. Πβ. καὶ τὸ παράγωγον οὖσ. ἀκοίταχτος = ἀπεριποίητος, π.χ. τὸν ἄφησαν ἀκοίταχτο τὸν πατέρα τους καὶ πέθανε Χίος, ἄρρωστος ἀκοίταχτος Κρήτη κ.ά.¹ Ἐπίσης τὸ ρ. ξανοίγω ἀπὸ τῆς σημασίας «διακρίνω, βλέπω» μετέπεσεν ἐν Καρπάθῳ κ.ά. εἰς τὴν σημασίαν «περιποιοῦμαι», π.χ. ἔν ἔχω καένα ὅς τὸκ κόσμο γὰ μὲ ξαν-ροίη τσαὶ κοντεύγω γὰ ποθάνω τῆς πείνας.²

Καθ' ὅμοιον τρόπον λοιπὸν τὸ ρ. ἔβλατιζω³ μετέπεσεν ἐν Κάσῳ ἀπὸ τῆς σημασίας «βλέπω» εἰς τὴν σημ. «περιποιοῦμαι» κατ' ἀρχάς, λέγοντες δὲ πάω γὰ ἔβλατίσω τ' ἀμπέλι ἐννοοῦσαν «γὰ τὸ κοιτάζω, γὰ τὸ περιποιηθῶ». Κατόπιν σὺν τῷ χρόνῳ, ἐπειδὴ τὸ βλαστολόγημα εἶναι μία τῶν κυριωτέρων περιποιήσεων τῆς ἀμπέλου πρὸς καρποφόρησιν, προσέλαβε τὸ ρ. τὴν εἰδικὴν σημ. «βλαστολογῶ».

Ἐπομένως ὁ ἐκ Κάσου τύπος ἔβλατίζω πρέπει γὰ συναφθῆ ἀδιστακτικῶς πρὸς τοὺς ἐκ τῶν γειτονικῶν νήσων τύπους ἔβλατίζω, ἔβλατίζ-ζω καὶ ἔβλατίτζω, ἡ δὲ σημασία του γὰ θεωρηθῆ ὡς περαιτέρω ἐξέλιξις τῆς σημ. «βλέπω».

Δασκάλι

Οὕτω λέγεται εἰς τὴν Κρήτην ὁ μαθητὴς ὁ φοιτῶν εἰς τὸ σχολεῖον. Ὁ Γ. Χατζιδάκις ἀποκρούει τὸν νεώτερον ἐκ τοῦ δάσκαλος σχηματισμὸν τῆς λέξεως, διότι, ὡς λέγει, ἂν συνέβαινε τοῦτο, θὰ ἔπρεπεν, ὡς ὑποκοριστικόν, γὰ σχηματισθῆ μὲ τὴν κατάληξιν -άκι καὶ διότι τὰ ὑποκοριστικά δηλοῦν τὸν υἱὸν καὶ ὄχι τὸν μαθητήν. Ἐνεκα τούτων δέχεται ὅτι ἡ λέξις προῆλθεν ἐκ τοῦ παραδοθέντος μεταγενεστέρου διδασκάλιον τό, σημαίνοντος τὸ διδασκόμενον, τὸ μάθημα, παρὰ Πλουτάρχῳ δὲ τὰ δίδακτρα. Ἐκ τῆς σημασίας τῶν διδάκτρων προῆλθε κατὰ τὸν Χατζιδάκιν ἡ νεωτέρα σημασία «μαθητῆς» ἐν Κρήτῃ.

Ἔτσι τὸ ζήτημα γίνεται καθαρῶς σημασιολογικόν, τίθεται δὲ ὡς ἑξῆς: 1) Δὲν δύναται τὰ ὑποκοριστικά γὰ σημαίνουσι τὸν μαθητήν; καὶ 2) Δύναται ἡ σημασία «δίδακτρα» γὰ μεταστῆ εἰς τὴν σημασίαν «μαθητῆς»;

Ἡ ἀπάντησις εἰς τὸ πρῶτον ἐρώτημα εἶναι ἐναντίον τοῦ ἰσχυρισμοῦ τοῦ Χατζιδάκι, διότι εἶναι γνωστὸν ὅτι ὁ μαθητὴς λέγεται⁴ 1) δασκαλούδ(ι) εἰς τὴν Αἰτωλίαν, Βιθυνίαν, Ἡπειρον, Θεσσαλίαν, Θράκην, Ἰμβρον, Μακεδονίαν κ.ά.,

¹ Αὐτόθι ἐν λ. ἀκοίταχτος.

² Μ. Μιχαηλίδου Νουάρου, Λαογρ. σύμμ. Καρπάθου 1,300.

³ Τὸ τ τοῦ τύπου ἔβλατίζω πρέπει γὰ θεωρηθῆ ἀπόδοσις τοῦ Τουρκ. d. Διὰ τὴν ἀπόδοσιν Τουρκικῶν μέσων μὲ ψιλὰ πβ. τὰ ἐκ Καρπάθου πασλατίζω, χαπάρι, πελῆς καὶ τὰ ἐκ Φαράσων πατέμι (badem), τάρτι (dert) τόστῆς (dost).

⁴ G. N. Hatzidakis, ἐν Glotta 25 (1936), σ. 101.

π.χ. σκουλίαν τὰ δασκαλούδια Ἰμβρος, κατὰ τὸ δάσκαλο καὶ τὰ δασκαλούδια¹, 2) δασκαλάκι εἰς τὴν Κρήτην καὶ Σῦρον, π.χ. δὲν ἔχοντε σκολειὸ τὰ δασκαλάκια; 3) δασκαλοπαίδ(ι) εἰς τὴν Ἡπειρον, Θράκην, Μακεδονίαν κ. ἄ., 4) δασκαλόπαιδον εἰς τὴν Τραπεζοῦντα, π.χ. ἐσκόλασαν τὰ δασκαλόπαιδα, 5) δασκαλούλλ² εἰς τὴν Μακεδονίαν, 6) δασκαλόπουλλο εἰς τὴν Κάρολιον, Σύμη, Τήλον, Χίον κ. ἄ., π.χ. δασκαλόπουλλα, δαιμονόπουλλα (γνωμ.)³, 7) δασκαλοπούλλ(ων) εἰς τὸν Πόντον.

Εἰς ὅλα ταῦτα αἱ καταλήξεις - οὔδι, - άκι, - οὔλλι, καθὼς καὶ τὰ β' συνθετικὰ - παίδι, - παιδο, - πουλλι, - πουλλο ἐκφράζουν ἔννοιαν ὑποκοριστικῆν.

Διὰ τὴν ὀνομασίαν τοῦ μικροῦ μὲ τὸ ὑποκορισμένον ὄνομα τοῦ πρεσβυτέρου ὑπὸ τὸν ὁποῖον διατελεῖ πβ. τὰ ψαλιτόπουλλο = μαθητευόμενος ψάλτης, διακόπουλλο = μαθητευόμενος διάκος, Τρικουπάκι οἱ ὀπαδοὶ τοῦ Χ. Τρικούπη Ἀθήναι⁴, ἔτι δὲ λιχούδ' καὶ λιχ'δέλλ' τὸ βρέφος τῆς λεχοῦς Λέσβος.

Ἐφόσον λοιπὸν ἦτο κάλλιστα δυνατὸν νὰ ὀνομασθῆ ὁ μαθητὴς μὲ τὸ ὄνομα τοῦ διδασκάλου ὑποκοριστικῶς, ἡ παραγωγή τοῦ δασκάλι ἐκ τοῦ δάσκαλος⁵ κατὰ τὰ εἰς ι ὑποκοριστικὰ⁴ εἶναι ἐντελῶς φυσικῆ. Ἀντιθέτως ἡ ἀπάντησις εἰς τὸ δεύτερον ἐρώτημα, ἂν δηλ. ἡ σημασία «διδάκτρα» ἠδύνατο νὰ μεταπέση εἰς τὴν σημασίαν «μαθητῆς», δὲν δύναται νὰ εἶναι διὰ καθῆ ἔμπειρον τῶν σημασιολογικῶν ἐξελίξεων εἰμὴ ἀρνητικῆ.

ἔχει

Γνωστὴ εἶναι ἡ πανελλήνιος χρῆσις τοῦ ρ. ἔχω εἰς τὸ τρίτον ἐν. πρόσ. διαφορῶν χρόνων ἀπροσώπως, μὲ τὴν σημασίαν «ὑπάρχει» ἐπὶ προσώπων, ζώων καὶ ἀντικειμένων, π.χ. ἔχει κανένα γυατρὸ ἐδῶ; ἔχει κανένα ξενοδοχεῖο; τί φαεῖ ἔχει σήμερα; ὅς τὸ δρόμο ἔχει μιὰ βρούση ἢ μὲ τὴν σημασίαν «συμβαίνει», «λαμβάνει χώραν» προκειμένου περὶ φαινομένων, γεγονότων κττ., π.χ. χιτὲς εἶχε μελέμι, σήμερα θά'χη βροχή.

Ἡ χρῆσις αὕτη τοῦ ρ. ἔχω εἶναι γνωστὴ καὶ εἰς τὰς πλέον ἀπομακρυσμένας νεοελληνικὰς διαλέκτους καὶ ἰδιώματα, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον μαρτυρεῖ τὴν παλαιότητα τῆς ἐμφανίσεώς της. Οὕτως ἀπαντᾷ ἡ χρῆσις αὕτη εἰς τὴν Ποντικὴν διάλεκτον, π.χ. τὸ ἔδ' ὅς σὸ φουρνί; Ὅφρις, ἔδ' ἐκεῖ ψωμία; αὐτόθι, σ' ἔνα βα-

¹ Ν. Πολίτου, Παροιμίαι, 4, 303.

² Αὐτόθι.

³ Κ. Παλαμά, Τὰ χρόνια μου καὶ τὰ χαρτιά μου 2, 88.

⁴ Βλ. G. N. Hatzidakis, Zur Geschichte des Mittel- und Neugriechischen, K.Z. 29 (1889) σ. 155 κέξ. καὶ ΜΝΕ 2, 65 κέξ.

ρέλλ' ἀπέσ' ἔθ' δύο λογῶ κροσί αὐτόθι. Ἐπίσης ἀπαντᾷ ἡ χρῆσις αὕτη εἰς τὴν Ἑλληνικὴν διάλεκτον τῆς Ἀπουλίας καὶ Καλαβρίας, π.χ. σὲ μιὰ κόγχα ποὺ εἶχε τθεῖ σιμά = σὲ μιὰ γωνιὰ ποὺ ἦταν ἐκεῖ κοντὰ Ἀπουλ. (Καλημ.), ἓνα βιάτζιο εἶχε ἓνα πρεβύτερο = μιὰ φορὰ ἦταν ἓνας παπᾶς Καλαβρ. (Χωρίο Βουνί).

Ἀπὸ τὴν χρῆσιν ταύτην εἰς τὴν κοινὴν νεοελληνικὴν καὶ εἰς τὰ διάφορα νεοελληνικὰ ἰδιώματα περιορίζομαι νὰ παραθέσω ὀλίγα παραδείγματα ἐκ διαφόρων τόπων: Ἔχει μέρες ποὺ ἦρθα σύννηθ., μιὰν φορὰν τῷ ἓναν καιρὸν εἶχεν ἓναν ἀντροόυνον τθαῖ ἦταν φτωχοὶ Κύπρος, μιὰν φορὰν εἶχεν ἓναν προματευτὴν κ' ἐπραγματεύετο λογῶν λογῶν πραγματεῖες Κάρπαθος, μιὰ βολὰ εἶχεν ἓνα φτωχὸ κ' ἐκουβάλε ξύλα Τήλος, εἶχιν ἓναν βασιλέαν κ' ἡ γυναικα του πιδὴν ἔν ἡκαμιν Λιβύσσιον, ἅμα ἔη ψάγμα τῆς Μεταμόρφωσης, ἔει οὐλο τὸ χρόνο Ἄνδρος, δὲν ἔχει μαντροὶ χωρὶς φειριάρικα (πιροριμ.) Σάμος, ἔχ' χαλβᾶ; δὲν ἔχ' πλιὰ Λέσβος¹, τῶρα ἔχει πέροδικα πολλὴ Σέρυφος, πάνω ἔς τὴν πάνω γειτονιὰν ἔθει τρεῖς ἀεραφᾶες Κύπρος,

κάτω ἔς τὰ Γεροσόλυμα τθαῖ ἔς τοῦ Χριστοῦ τὸν τάφο
 ἔθ' ἓκατὸ μιὰ καλορχὰ τῷ ἔξήντα καλοήρους Κύπρος,
 μάννα, τῷ ἄν ἐμαίρεψες, ἔθει ξιφαντωτᾶδες,
 μάννα, τῷ ἄν ἔφηρες κροσί, ἔθει κροσοπινᾶδες αὐτόθι,
 μωρὴ σκύλλα, μωρ' ἄνομη, μωρὴ καταραμένη,
 ἔν εἶχε κροσιν νὰ μὲ πάς, κατῆ νὰ μὲ ἔγκαλέσης; Τήλος
 ἀστὲ πόσσου λυπημένοι ἔχ-χει στὸ κόσμο
 ἔθω ὁ πλέο μέγα θέλω νὰ κροσῶ Καλαβρία (Μπόβα).

Ἡ σημασιολογικὴ ἐξέλιξις τῆς ἐννοίας τοῦ «ἔχειν» εἰς τὴν τοῦ «ὑπάρχειν» εἶναι γνωστὴ καὶ εἰς ἄλλας γλώσσας, ὡς ἡ Γαλλικὴ, π.χ. *il y avait une fois un roi*, ἡ Βουλγαρικὴ π.χ. *ima tuk rosta?* = ἔχει ἐδῶ ταχυδρομεῖο;² Εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν δὲν μαρτυρεῖται, εἰς τὴν μεσαιωνικὴν ὅμως παρουσιάζεται ἐν πλήρει ἀναπτύξει, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον μᾶς ἐπιτρέπει νὰ τοποθετήσωμεν τὴν ἀρχὴν τῆς εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ μεσαίωκου. Ἴδου ὀλίγα μεσαιωνικὰ παραδείγματα:

Ὡς χώρα γὰρ ἀπολυτὴ κείτεται εἰς τὸν κάμπον,
 οὔτε πύργους οὔτε τειχεᾶ ἔχει κἀνόλως ἔς αὕτην

¹ Διὰ τὴν σημασιολογικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ρ. ἔχω εἰς τὸ ἰδιώμα τῆς Λέσβου βλ. Σπ. Ἀναγνώστου, Λέξεις ἐκ τοῦ Λεσβικοῦ ἰδιώματος. Ἀθηνᾶ 28 (1916) Λεξικογρ. Ἀρχ. σ. 25 κέξ.

² Πβ. καὶ τὴν ἀνάλογον σημασιολογικὴν ἐξέλιξιν τοῦ γερμανικοῦ *es gibt* «δίδει» εἰς ση-
 μασίαν «ὑπάρχει».

Χρον. Μορ. (ἔκδ. J. Schmitt). 'Η 1428 (Ρ ἔνε ποσῶς εἰς αὐτην),

ἀπὸ μικρόθεν μ' ἔλεγεν ὁ γέρον ὁ πατήρ μου
«παιδὶν μου, μάθε γράμματα καὶ σὰν ἐσέναν ἔχει»

(= σὰν ἐσένα ὑπάρχουν καὶ ἄλλοι) Θ. Πρόδρο. (Hesseling - Pernot) 4, 1,

ἂν ἤμουν παραζυμωτῆς ἢ δουλευτῆς μαγκίπου,
προφούροια κᾶν νὰ ἐχόρταινα καὶ σὰν ἐμέναν εἶχε

αὐτόθι σ. 4, 97. (ἔκδ. Wagner σ. 50),

ἔχει πολλοὺς πὸν χαιροῦνται Ροδιτες, ἴς τ' ἄροματά τους

Ε. Γεωργηλ. Θανατ. Ρόδ. στ. 580.

τρῶων λογίων γυναῖκες ἔχει Συναξάο. γυναικῶν στ. 483¹.

Εἶναι ἐκτὸς πάσης ἀμφιβολίας ὅτι ἡ σημασία αὕτη τοῦ ρ. ἔχω ἀνεπτύχθη εἰς ἐκάστην γλῶσσαν ἀνεξαρτήτως τῶν ἄλλων, κατὰ τρόπον ἐντελῶς φυσικόν, ἐκ τῆς προσωπικῆς χρήσεως τοῦ ρ. ἔχω δι' ἀποσιωπήσεως τοῦ αὐτονοήτου ὑποκειμένου, π. χ. τὸ χωριὸν ἔχει γυατρὸν — δὲν ἔχει γυατρὸν (ἔνν. τὸ χωριόν, καὶ κατόπιν χωρὶς νὰ ἐξυπακούεται τὸ ὑποκείμενον: ἔχει γυατρὸν ἐδῶ; — δὲν ἔχει κ.ο.κ.

"Ἄξιον προσοχῆς εἶναι ὅτι καὶ ἄλλο Ἑλληνικὸν ρῆμα ἠκολούθησε τὴν ἰδίαν σημοσιολογικὴν ἐξέλιξιν ἀπὸ τῆς ἐννοίας «ἔχει» εἰς τὴν ἐννοίαν «ὑπάρχει». Τὸ ρ. τοῦτο εἶναι τὸ γέμω, τὸ ὁποῖον εἰς τὸ ἰδίωμα τῆς Σύμης διὰ τῆς σημασίας «εἶμαι πλήρης, ἔχω πολλὰ» μετέπεσεν εἰς τὴν σημ. «ἔχω» ἀπλῶς, π. χ. νερόν ἔν γέμω², τὸ θεοῖον ἐκεῖνο ἔγεμεν ἐπὶ κεφάλια³, ἐγὼ ἔχω ἵναν χασιτάκι καὶ γέμει μέσα μὲν ἐνκὴ⁴, δυὸ ἀνθρώπους μου γέμω κ' ἔχασά τους⁵, γέμει τὰ μάτια του σφαλιχτά⁶, ἐκεῖνος κοιμᾶται κι αὐτοὶ ἔν γέμουν ἄδειαν νὰ τὸνε ξυπνήσουν⁷, ἐντεῦθεν δὲ τριτοπροσώπως, καθὼς καὶ τὸ ἔχει, εἰς τὴν σημασίαν «ὑπάρχει», π. χ. ἀπὸ πίσω ἀπ' αὐτον τὸ βουνὶ γέμει μὲ σπηλιὰν μεάλη⁸.

¹ Πβ. καὶ Ε. Κριαρᾶν ἐν Ἑπετ. Μεσαιων. Ἄρχ. 1 (1940) σ. 6 κέξ.

² Ζωγράφειος Ἄγών 1,243.

³ Αὐτόθι 1,244.

⁴ Αὐτόθι 1, 231.

⁵ Αὐτόθι 1, 252.

⁶ Αὐτόθι 1, 242.

⁷ Αὐτόθι 1, 230.

⁸ Αὐτόθι 1, 234.

κ ά μ ε

Ἡ σημασία τοῦ εὐκτικοῦ «εἶθε» ἐκφράζεται εἰς τὸ ἰδίωμα τῆς Σαμοθράκης μὲ τὴν φράσιν *κάμ' κί*, π.χ. *κάμ' κ' ἔρτ'* = εἶθε, μακάρι νὰ ἔλθῃ, *κάμ' κί γίτ'* καλὰ = εἶθε νὰ γίνῃ καλὰ κ.ο.κ. Ἡ ἰδία λ. μαρτυρεῖται ὑπὸ τὸν τύπ. *κάμο* ἐκ Φαράσων τῆς Καππαδοκίας καὶ ἐρμηνεύεται «εἶθε, βουλοίμην», σχετίζεται δὲ ἀπὸ τὸν Π. Καρολίδην¹ μὲ τὰ Σανσκριτ. *kāmatam* = ἡδέως, *kāma* ἀγάπη καὶ τὸ Ἀρμεν. *kamil* = βούλεσθαι, ἀγαπᾶν. Ἡ ἐτυμολογία αὕτη ἐπαναλαμβάνεται παρὰ τοῦ P. Lagarde² καὶ τοῦ I. Σ. Ἀρχελαίου³. Ὁ R. Dawkins⁴ ἀπορρίπτει δικαίως τὴν ἄτοπον συσχέτισιν πρὸς τὰ Σανσκριτ. *kāma* καὶ θεωρεῖ πιθανὴν τὴν παραγωγὴν τοῦ ἐκ τοῦ Ἀρμεν. *kamil* = θέλω, ἄν, ὅπως λέγει, τὸ *kamil* ἔχει καὶ τὴν σημασίαν «εἶθε».

Κατὰ τὴν γνώμην μου, τὴν κατανόησιν τῆς λέξεως *κάμ'* καὶ *κάμο* βοηθεῖ ἡ χρῆσις τῆς προστακτικῆς *κάμε*, *κάμετε* τοῦ ρήματος *κάμνω* εἰς μεσαιωνικὰ ποιήματα μὲ σημασίαν προτρεπτικὴν, π.χ.

κάμε νὰ ἔχῃς ἔτοιμον αὐριον καὶ τὸν δᾶον Λύβ. Ροδ. στ. 3129
(ἔκδ. G. Wagner).

γροικήσετε τὰ λόγια μου καὶ κάμε νὰ φρονῆτε Περὶ γέροντ. στ. 4⁵

περιτοπλέον τοὺς ἄνδρες σας, διατὶ τοὺς ἀγαπᾶτε,
κάμε νὰ τοὺς διαλέγετε, νὰ μὴν μετανογᾶτε αὐτόθι στ. 169⁶,

ἀλλ' ὅμως, ἀσεβέστε, κάμε νὰ τὸ κατέχῃς,
ὁ νόμος κατὰ πῶς μιλεῖ πλέον ζωὴ δὲν ἔχεις Γαδίω. διήγ. στ. 369
(ἔκδ. G. Wagner σ. 135),

λοιπὸν παρακαλῶ σας τό, κάμετε νὰ φρονῆτε,
μὴν πλανεθῆτε σὲ φλωριά, τὴν νιότην νὰ πουλῆτε αὐτόθι στ. 179⁷

μὰ κάμε νὰ τ' ἀφήσῃς

τ' ἄμοιαστα, τ' ἀνημπόρετα ζιμιὸ νὰ τὰ νικήσῃς Ἐρωτόχορ. Α 357
λέει, δὲν θέλω κωνκησές, κάμε νὰ τὸ κατέχῃς αὐτόθι Β 1863,
φρόρειε τὸ κι ὅποια σ' τό δωκε κάμε νὰ τῆς θνυμᾶσαι αὐτόθι Γ 1470

¹ Π. Καρολίδου, Γλωσσάριον ἑλληνοκαππαδοκικῶν λέξεων, σ. 166.

² P. Lagarde, Neugriechisches aus Kleinasien, σ. 52.

³ I. Σ. Ἀρχελαίου, Ἡ Συνασός, σ. 24.

⁴ R. Dawkins, Modern greek in Asia Minor, σ. 606.

⁵ G. Wagner, Carmina graeca medii aevi, σ. 106.

⁶ Αὐτόθι σ. 111.

⁷ Αὐτόθι σ. 111.

Πβ. καὶ τὰ σημερινά:

*Χάρε, τὸν νιόν. ὁποῦ κρατεῖς, Χάρε, τὸν νιόν ὁποῦ ἔχεις
κάμε καὶ χάρισέ τοι καὶ πίσω στείλε μᾶς τὸν Μάνη¹
ἀγαπημένη τῶν πολλῶν κάμε νὰ βρῆς αἰταίρι,
τὶ ὁ χειμῶνας ἔφτασε καὶ πάει τὸ καλοκαίρι².*

Ἡ χρῆσις τοῦ ἐνικοῦ *κάμε* καὶ ἀντὶ τοῦ πληθυντικοῦ, καθὼς δεικνύουν τὰ δύο πρῶτα παραδείγματα, διδάσκει ὅτι ἤδη περὶ τὰ τέλη τοῦ μεσαιῶνος, ὅποτε ἐγράφη τὸ ποίημα τοῦτο, τὸ *κάμε* ὑπὸ τὴν σημασίαν ταύτην ἤρχισε νὰ μὴ εἶναι πλέον αἰσθητὸν ὡς ρηματικὸς τύπος, ἀλλὰ μᾶλλον ὡς μόριον προτροπικόν, συντασσόμενον καὶ μὲ πληθυντικόν, ὅπως περίπου τὸ ἀρχ. *ἄγε, π. γ. παῖδες ἐμοί, ἄγε... τεύξασθ'* Ὁδ Γ 475, ἐξ οὗ τὸ νεώτ. *ἄ, π. γ. ἄ φύγετε*. (Πβ. καὶ τὸν πληθυντικὸν αὐτοῦ συντασσόμενον μὲ ἀντωνυμίαν εἰς ἐνικόν, π. γ. *ἄγ(ω)με ἐσὺ ἔς τὴ μάννα μας κ' ἐγ' ἀδαρὰ θενά ἔρω*³). Ἡ ἐξέλιξις τῆς σημασίας τῆς προτροπῆς, τὴν ὁποίαν ἐξέφραζε ἡ φράσις *κάμε νὰ* (=προσπάθησε νά...), εἰς τὴν σημασίαν τῆς εὐχῆς «εἶθε νὰ» εἶναι εὐκόλον νὰ κατανοηθῆ, ἂν ἀναλογισθῆ τις τὰς περιπτώσεις καθ' ἃς ἡ προτροπὴ ἀπευθύνεται εἰς ἀνωτέραν δύναμιν καὶ ἰδίως εἰς τὸν Θεόν. Π. γ. *κάμε, Θεέ μου, νὰ γίνῃ καλὰ τὸ παιδί μου!* Τὸ νὰ ἀπεισιωπήθη βραδύτερον, ὅπως φαίνεται ἤδη εἰς τὸν Ἐρωτόκριτον: *καὶ κάμε μὴν προκαίνεσαι καὶ πάω νὰ μακρύνω* Γ 997, καὶ ἀντικατεστάθη ὑπὸ τοῦ *καὶ* ὅταν πλέον τὸ *κάμε* ἀπώλεσε τελείως τὸν ρηματικὸν του χαρακτῆρα καὶ κατέστη ἀπλοῦν εὐκτικὸν μόριον. Τὸ Καππαδοκικὸν *κάμο* προφανῶς ἐκ τύπου προστακτ. *κάμο(ν)*. Ἡ προτροπικὴ σημασία του *κάμε* κατοπτρίζεται ἐξ ἄλλου καὶ εἰς τὴν χρῆσιν τοῦ συνωνύμου *σάσε*. Τοῦτο εἶναι προστακτικὴ ἀορ. τοῦ ρ. *σάζω*, τὸ ὁποῖον παρὰ τὴν κοινὴν σημασίαν «διορθώνω» προσέλαβεν ἐνιαχοῦ καὶ τὴν σημ. «κάμνω, κατασκευάζω», π. γ. *τὰ κωπέλλια κάθονται καὶ σάζουν ἀνεμομύλους* Κρήτη, *ζάζω ὄργο* = *κάνω δουλειὰ* Καππαδ. (Ἀραβάν.). Ἡ προστακτικὴ *σάσε*, ὑπὸ τὴν δευτέραν ταύτην σημασίαν «κάμε», μετέπεσεν εἰς Φερτάκαινα τῆς Καππαδοκίας εἰς προτροπικὸν μόριον, συνώνυμον τοῦ κοινοῦ *ἄς*, καὶ χρησιμεύει μαζὶ μὲ αὐτὸ εἰς τὸν σχηματισμὸν τῆς προστακτικῆς, οἷον *σάσε ἄς πκῆ* = *ἄς ποιῆ*, *ἄς κάμνη*.

κρούς

Εἰς τὸ ἰδίωμα τῶν Στροπόνων τῆς Εὐβοίας ἀπαντᾷ ὁ ριμη τύπος *κρούς*

¹ Κ. Πασαγιάννης, Μανιάτικα μοιρολόγια, σ. 23.

² Νεοελλ. Ἀνάλ. Παρνασσοῦ 1, 260

³ Ι. Σ. Ἀρχελίου, ἐνθ. ἀν. σ. 164.

(<κρούεις) ὡς ἄκλιτος, συντασσόμενος μετὰ παντὸς εἴδους ρημάτων ἐνεργείας δηλωτικῶν, πρὸς ἔκφρασιν τῆς ταχύτητος μὲ τὴν ὁποίαν ἐκτελεῖται ἡ ἐνέργεια τοῦ ρήματος, π.χ. *πότι κρούς κί τό ἄκαμι*; = πότε τὸ ἔκαμε τόσον γρήγορα; *πότι κρούς κί πῆις*; = πότε κιόλας πῆγες; = *πότι κρούς κ' ἦρθις*; = πότε κιόλας ἦρθες; κ.ο.κ.

Διὰ τὰ κατανοήσωμεν τὴν προέλευσιν τῆς χρήσεως ταύτης, πρέπει νὰ ἐνθυμηθῶμεν ὅτι τὸ ρ. *κρούω* κατὰ τὸν μεσαῖωνα εἰς τὴν γλῶσσαν τῆς πολεμικῆς ζωῆς προετάσσετο παντὸς εἴδους ρημάτων κινήσεως καὶ ἐνεργείας δηλωτικῶν, ἐπειδὴ ὁ κινούμενος ἢ δρωὴν ἐν πολέμῳ ἔκρουε τὸν ἀντίπαλον ἢ ἔκρουε πρῶτον παρορμητικῶς τὸν ἵππον ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐκάθητο:

Ἄν κρούω καὶ σκοτώνω σε, θὰ λένε με φονέα Πόντος,

ἂν κρούγω καὶ σκοτώνω σε, θὰ λέγετ' ἔν' φονέας

Ἔκί κούγω, ἔκί σκοτώνω σε, θὰ λέγ'ρε ἐφοβέθεν αὐτόθι¹,

σελλώνουν του τὸ ἄλογο κί ἄπάνω του ἀνεβαίνει,

κρούει του ξαγγραιώνει του κί ἀπὸ τὸ κάστρο βγαίνει Κρήτη².

Ἐντεῦθεν αἱ φράσεις μὲ τὸ ρ. *κρούω* δηλοῦσαι ταχεῖαν ἐνέργειαν: *κρούω καὶ παίρω Πόντος* (Κοτύωρα), *ἀτώρα κρούγω καὶ ψοφίζω σε Τραπεζοῦς, κρούω καταθκίζω σε!* (ἀπειλή) *Κοτύωρα, κρούει κί διαβαίῃ³ Ἡπειρος*. Κατὰ ταύτας λοιπὸν ἐλέγχθη καὶ εἰς τοὺς Στρόποννας τῆς Εὐβοίας *κρούς κί πάς*, = πηγαίνεις γρήγορα, *κρούς κ' ἔρχισι* = ἔρχεσαι γρήγορα κττ., κατόπιν *κρούς κ' ἦρθις* καὶ τέλος καὶ ἐπὶ ἄλλων ρημάτων ἀκλίτως.

μάννα

Ἄξια προσοχῆς εἶναι ἡ χρῆσις τοῦ οὐσ. *μάννα* ἢ, (= μήτηρ) εἰς πολλὰ νεοελληνικὰ ἰδιώματα ὡς δευτέρου συνθετικῶ μὲ ἔννοιαν μεγεθυντικὴν, ἐπὶ ζώων καὶ πραγμάτων:

1. Ἐπὶ ζώων: *ἀνθρωπο-μάννα* = μεγαλόσωμος ἄνθρωπος Ἰωνία (Κρήνη), *ἄγελο-μάννα* = μέγα γέλυ Κεφαλληνία³, *ἄχισο-μάννα* = μέγας ἄχινος Πάρος (πβ. ἄρχ. *ἔχνομητρα*: *ἔτι αἱ ἔχνομητραὶ καλῶμεναι, μεγέθει πάντων μέγισται* Ἀριστ. Ἰστ. ζώων 4,95,25), *γουφαρου-μάννα*, εἶδος μεγάλου γουφαριῶν, ἄλλως *γόφαινα*

¹ Ν. Πολίτων, Ἐξλογαί, σ. 269.

² Διὰ τῆς σημασίας τῆς ταχείας κινήσεως μετέπεσε τὸ ρ. *κρούω* ἐνιαχοῦ εἰς τὰς σημασίας ὀρμῶν, πηγαίνω, π.χ. *ὁ λόκο κρούει ἔς τὰ πρόβατα Πόντος* (Ἵοφις), δὲν θὰ *κρούξῃς ἀπ' ἐκεῖ* = δὲν θὰ πάς πρὸς ἐκεῖνο τὸ μέρος Ἡπειρος.

³ Νεοελληνικά Ἀνάλεκτα Παρνασσοῦ 2,147.

Ίμβρος, *καβουρο-μάννα* = εἶδος μεγάλου κάβουρα (τὸ ἀρχ. *μαῖα*) πολλαχοῦ¹, *λαφο-μάννα* = μέγα ἐλάφι Μέγαρα, *μελισσο-μάννα* = ἡ βασίλισσα τῶν μελισσῶν Γ. Βλαχογιάννη, Γῦροι ἀνέμης, σ. 62, *ὄρμιγγο-μάννα* = μεγάλη ἔλμινς Κρήτη (Λατσίδα), *ὄρτυκο-μάννα* = εἶδος μεγάλου ὄρτυκιοῦ, (ἀρχ. *ὄρτυγομήτρα*) Δαρδανέλλ. Πόντος (Οἰνότη) κ. ἄ., *παγουρο-μάννα* = εἶδος μεγάλου παγούρου Μεσσηνία, *πεγουρο-μάννα* = τὸ αὐτὸ Πόντος (Κερασοῦς), *ποντιζο-μάννα* = μέγας ποντικὸς Κῶς Πόντος (Οἰνότη), *σαλτακο-μάννα* = εἶδος εὐμεγέθους γυμνοῦ κοιλίου Ίμβρος, *σαρδιλλο-μάννα* = εἶδος μεγάλης σαρδέλλας, ἢ ἄλλως *φρίσσα* λεγομένη Ίμβρος, *σκοουρ-πιουμάννα* = εἶδος μεγάλου ἰχθύος σκορπίου Ίμβρος, Λέσβος (Ἀγιάσος), *φιδο-μάννα* = μέγα φίδι Κεφαλληνία, *χταποδο-μάννα* = μέγα χταπόδι, ἄργοναύτης².

2. Ἐπὶ φυτῶν: *ἀγγουρο-μάννα* = μέγα ἀγγούρι φυλασσόμενον πρὸς παραγωγὴν σπόρου Ἀθήναι, Κεφαλληνία, Κρήτη, Πελοπ. (Καλάβρυτα) κ. ἄ., *κρομμυδο-μάννα* = μέγα κρεμμύδι Νάξος, *πρασο-μάννα* = μέγα πράσον παράγον σπόρον Στερελλ. καὶ τὸ φυτὸν *allium margaritaceum* Ἡπειρος³ κ. ἄ.

3. Ἐπὶ πραγμάτων: *ἀβγο-μάννα* = μέγα ἀβγὸ Κρήτη, Πελοπ. (Ἀρκαδία)⁴, *ἀβλουγιου-μάννα* = μέγα ἐξάνθημα βλογιᾶς Λήμνος, *ἀμπαρο-μάννα* = μεγάλη ἀμπάρα Αἰτωλία, *ἀμπελο-μάννα* = μέγα καὶ εὐφορον ἀμπέλι Αἰτωλία, Λεξικὸν Μ. Ἐγκυκλοπαιδ., *ἀρζιδο-μάννα* = μέγας ὄρχις Κεφαλληνία, *κωνζου-μάννα* = μέγα φλιτζάνι ἢ ποτήρι Λέσβος⁵, *βιδικο-μάννα* = χοντρὸ γογγύλι καλαμιοῦ Νάξος (Γαλανᾶδος), *μαξιλλαρο-μάννα* = μέγα μαξιλλάρι πολλαχοῦ, *φελλο-μάννα* = λενκὴ σημαία κατὰ τὴν ἡμέραν καὶ φανὸς κατὰ τὴν νύκτα χρησιμοποιούμενα ἀπὸ τοὺς ἄλιεῖς πρὸς ἐπισήμανσιν τοῦ σημείου τῆς θαλάσσης ὅπου ἔχει ριφθῆ παραγάδι Παξοί, *χολικο-μάννα* = ὁ ἔχων πολλὰ χολικά, ἦτοι πληγὰς, ἔλκη Πόντος (Οἰνότη), *φαλλιδο-μάννα* = ὁ πολλάκις χρεωκοπήσας Κεφαλληνία (ἄλλως *φαλλιδάσκι Ζάκυνθος*⁶), *ψειροφυτο-μάννα* = μέγας ψειροφύτης, δερματικὴ νόσος Σίφνος.

Ἡ συνθετικὴ αὕτη χρῆσις τῆς λ. *μάννα*, καίτοι σποραδική, ἀπαντᾷ εἰς ὀλόκληρον σχεδὸν τὴν Ἑλλάδα, εἶναι ἐπομένως φαινόμενον πανελλήνιον. Στηρίζεται δὲ ἡ χρῆσις αὕτη εἰς τὴν ἔννοιαν τῆς μεγάλης μητρὸς ἐν σχέσει πρὸς τὰ μικρὰ τέκνα, ὅπως δεικνύει τὸ γεγονός ὅτι λέγεται κυρίως ἐπὶ ζώων καὶ φυτῶν τὰ ὅποια διακρίνονται διὰ τὸ μέγεθος αὐτῶν μεταξὺ ἄλλων τοῦ αὐτοῦ γένους καὶ ἐκλαμ-

¹ Μ. Στεφανίδου, Φυσιογνωστικά. Λεξικογρ. Ἀρχ. 6,229.

² Th. Heldreich, Faune de Grèce, σ. 92 κέξ.

³ Α. Μηλιαράκη, Ἐπετηρίς, σ. 33.

⁴ Ἱστορικὸν Λεξικὸν τῆς νέας Ἑλληνικῆς ἐν λ. ἀβγομάννα.

⁵ P. Kretschmer, Der heutige lesbische Dialekt, σ. 416.

⁶ Α. Ζώη, Λεξικὸν φιλολογικὸν καὶ ἱστορικὸν Ζακύνθου.

βάνονται εὐλόγως ὡς μητέρες μεταξὺ τέκνων, ὅπως ἄλλωστε συμβαίνει καὶ εἰς τὴν κυριολεξίαν προκειμένου περὶ ζώων τινῶν, καθὼς ἢ *μάννα* τῶν μελισσῶν, ἢ βασίλισσα, μεταφορικῶς, καὶ ἢ *μάννα* τοῦ παιγνιδίου, ὁ ἀρχηγός. Διὸ χρησιμοποιεῖται καὶ τὸ ἀπλοῦν *μάννα* πρὸς δήλωσιν μεγάλων ἀντικειμένων, ὡς τὸ μέγα κῆμα Κάλυμνος, τὸ μέγα κρόμμινον Κάρπαθος, τὸ μέγα σταφύλι Νάξος (Φιλότι), τὸ μεγαλύτερον δωμάτιον τῆς οἰκίας Ἑπειρος, κ. ἄ. καὶ τὸ παράγωγον *μαννάza* = μέγα κάστανον Πελοπν. (Οἶνοῦς)¹. Ὅτι ἢ ἀντίληψις αὕτη δὲν εἶναι νέα, δεικνύουν ἀρχαῖα συνώνυμα τῶν ἀνωτέρω συνθέτων, ὡς τὸ *ἐχινομήτρα* = ἀχινομάννα, *ὄρτυγομήτρα* = ὄρτυκομάννα, *μαῖα* = καβουρομάννα. Ἀκόμη καὶ προκειμένου περὶ ἀψύχων ἢ ἀντίληψις τῆς μητρότητος παρατηρεῖται καὶ εἰς τὴν ἀρχαίαν, καθὼς καὶ εἰς τὴν νέαν Ἑλληνικὴν. Πβ. τὰ νεοελλ. *νερομάννα* καὶ ἀπλῶς *μάννα* = πηγὴ ὕδατος, πρὸς τὰ ὁποῖα ἀντιστοιχεῖ τὸ ἀρχ. *μήτηρ*: *καλέουσι δὲ (Μαῶτιν) «μητέρα πόντου» ἐκ γὰρ Πόντιοιο τὸ μῦθιον ἔλκεται ὕδωρ Διονύς*. Περ. 165, τὸ ἀρχ. *μητροῶν* πρὸς τὸ ὁποῖον ἀντιστοιχεῖ τὸ νεοελλ. *μάννα* = βιβλίον περιέχον τὰ ὀνόματα τῶν πολιτῶν Κάρπαθος, Κρήτη, Κύπρος, Σέριφος, Σύμη, Σῦρος, Χίος².

Ἡ ἀντίληψις τῆς σχέσεως τοῦ μεγάλου πρὸς τὰ μικρὰ τοῦ ἰδίου γένους ὡς μητρὸς πρὸς τέκνα διασαφηνίζεται ἔτι περισσότερον ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι καὶ τὰ μικρὰ ζῶα ἢ πράγματα χαρακτηρίζονται ἐν σχέσει πρὸς τὰ μέγала τοῦ ἰδίου γένους ὡς τέκνα πρὸς γονεῖς. Ἔτσι ὀνομάσθησαν *μωρο-γούρνο* = τὸ μικρόν, νεογέννητον γουρουνάκι, *μωρο-πρόβατο* = τὸ μικρὸν ἀρνί, *μωροκόπελλο* = τὸ μικρὸν κοπέλλι, ὁ νεανίσκος. Ἐντεῦθεν μετεβιβάσθη ἢ ἔννοια τοῦ *μωρο* - ὡς πρώτου συνθετικοῦ καὶ εἰς ἄψυχα ἀντικείμενα, καθὼς *μωρο-γαβαθάκι*, *μωρο-κασσάκι*, *μωρο-γομαράκι*, *μωρο-καλαθάκι*, *μωρο-σταμνάκι*, *μωρο-γκρεμαράκι*, *μωρο-μάγαζο*, *μωρό-πονος*, *μωρο-φύτιν* = νεαρὰ ἄμπελος κ.ο.κ., (ὅπως ἀπὸ τὰ *κοτόπουλλο*, *παιδόπουλλο* κ.τ.τ. μετεβιβάσθη ἢ ὑποκοριστικὴ κατὰλ. - *πουλλο* εἰς ἄψυχα, καθὼς *καλαθόπουλλο*, *σταμνόπουλλο*), καὶ κατόπιν εἰς ἐπίθετα, καθὼς *μωρό-χλίος* = ὀλίγον τι χλιαρός, *μωρό-ζεστος* = ὀλίγον ζεστός, *μωρο-γεμᾶτος* = σχεδόν, περίπου γεμᾶτος, *μωρό-ξινος* = ὑπόξινος,⁴ *μωρο-ζώντατος* = μόλις ζῶν, ἡμιθανής, καὶ τέλος εἰς ἐπιρ-

¹ Πβ. καὶ τὰ μεγεθυντικὰ εἰς *-αινα*, καθὼς *γόφαινα* = μέγα γομφάρι καὶ εἰς *-ῖνα*, καθὼς *ἀλογῖνα* (= μέγα ἄλογον), *δερμαῖνα* (= μέγα δερμάτι), *ἧταῖνα*, (= μέγα ἄφτι) Σκῦρος, *ἀθιβολαῖνα* (= μακρὸς λόγος Μ. Α. Φοσκόλου, Φορτουν. Α 100 καὶ Β 72), *καλαθῖνα* (= μέγα καλάθι), Σαράντα Ἑκκλ., *μαῖνα* (= μέγα μάτι) Σαμοθράκη, *ταμαχαῖνα* (= μεγάλη ταμαχιάρα. πλεονέκτης) Μ. Φιλήντα, Γλωσσογν. 3,82, εἰς τὰ ὁποῖα ὁμοίως ὑπόκειται ἢ ἀντίληψις τῆς θηλείας, τῆς μητρὸς ἐν σχέσει πρὸς τὰ μικρότερα τέκνα.

² Πβ. *I. Βογιατζίδην*, ἐν Ἀθηνᾶς 35, 90.

³ *K. Dieterich*, Sprache, σ. 441.

⁴ *G. N. Χατζιδάκι*, Γλωσσολογικαὶ μελέται 1, 209.

ρήματα: *μωρό-καλα* = ὀλίγον καλά, *μωρό-κακα* = ὀλίγον ἄσχημα, *μωρο-σκότεινα* = ὀλίγον σκοτεινά, *περὶ λύχνων ἀράς*, *μωρο-σούρουπα* = περὶ τὸ λυκόφως, καὶ ρήματα: *μωρο-αργῶ* = ἀργῶ ὀλίγον, *μωρο-διψῶ* = διψῶ ὀλίγον, *μωρο-ψαίνω* = ψήνω ὀλίγον, *μωρο-σκοτεινιάζει* = ἀρχίζει νὰ σκοτεινιάζει *μωρο-φέγγει* = ἀρχίζει νὰ ὑποφώσκη, *μωρο-γίνεται* = ἀρχίζει νὰ γίνεται.

Ἐπίσης ἀξία προσοχῆς εἶναι ἡ χρῆσις τῆς λ. *μάννα* ἐν συντάξει μετὰ τὴν ἔννοιαν τρυφερῶς θωπευτικῆς προσφωνήσεως ἐκ μέρους μητρὸς καὶ πρεσβυτέρας ἐν γένει γυναικὸς πρὸς μικρὰν κόρην. Ἡ χρῆσις αὕτη ἀπαντᾷ πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος, π.χ. *τί ἔχεις, μάννα μου, καὶ κλαῖς; ποιὸς σ' ἔδειρε, μάννα μου; ἔλα, μάννα μου, νὰ σὶ ντύσου Καστορία, ἔλα, μανούλλα μου, νὰ σὲ σηκώσω Μάνη, μάννα μου, κοράκι μου, τί ὄμορφο ποῦ 'σαι! Σύμη,² σῶπα, μάννα μ', μὴν κλαῖς! Σαμοθράκη. Εἰς τὴν Σαμοθράκην εἶναι ἡ προσφώνησις αὕτη τύσον συνήθης, ὥστε γίνεται χρῆσις καὶ τοῦ πληθυντικοῦ, ὅταν προσφωνοῦνται περισσότερα τοῦ ἑνὸς κοράσια, π.χ. *ἄδι, μάννιζ-ι-μ', παῖνόστι νὰ παίξει, ἔτι δὲ χρησιμοποιεῖται ὅταν πρόκειται περὶ ἀρρένων παιδιῶν τὸ ἀντίστοιχον τοῦ *μάννα*: *μπαμπᾶς* ὡς προσφώνησις, π.χ. *ἔλα, μπαμπᾶ μ', νὰ σὶ ντύσου, μὴ κλαῖς μπαμπᾶ, μ'!* κ.ο.κ. Εἰς Μεγίστην εἶναι συνήθης ἡ χρῆσις τῆς λέξεως ὡς θωπευτικῆς τῶν βρεφῶν εἰς ναυουρίσματα, καθὼς**

*μάννα μάννα, νὰ τσοιμηθῇ τσαὶ πάλε νὰ ξυπνήση,
ζάχαρη νὰ 'ν ὁ ἕπνος του τσαὶ κάντιος τ' ὄνειρόν του,*

*μάννα μάννα, ποὺ νὰ 'ενῆ ἔ γυὸς μου παλληκάρι
τσαὶ μὲ τ' ἀσημομάσαιρον τσαὶ μὲ τὸ καλαμάρι,*

*μάννα το τὸ παιδάτσι μου τσ' ἔβῶν τὸ ναυουρίζω
τσαὶ λέω το παινέματα ὅσο νὰ τὸ τσοιμήσω.³*

Ἄλλαχοῦ ἡ λ. *μάννα* χρησιμοποιεῖται καὶ ὡς τρυφερὰ προσφώνησις πρὸς ἐρωμένην, ὡς συνώνυμος τῶν κοινοτέρων *ἀγάπη μου, ψυχὴ μου, μάτια μου, κυρά μου* κττ., π.χ.

Νὰ μὴν φοβᾶσαι, μάννα μου, | ψιντροῦ μου μαντζουράνα μου Κύπρος,

¹ Περισσότερα περὶ τούτων βλ. εἰς τὰς πραγματείας μου Ἑτυμολογικά. Ν. Ἔσθια 24 (1938), σ. 996 καὶ Die Ausdrucksmittel für «gar nichts», «ein wenig» und «sehr viel» im Alt - Mittel - und Neugriechischen. Byzant. neugriech. Jahrbücher 14 (1939/40), σ. 111.

² Ζωγράφειος Ἀγών 1,232.

³ Περιοδικὸν Φιλολογικοῦ Συλλόγου Κων πόλεως 21 (1891), σ. 327.

ἔλα κοντά μου, μάννα μου, νὰ σὲ γλυκοφιλήσω αὐτόθι,
 Ἐταίρκασά σε ἴπὸν μιθιάν, μάννα μου, τῶαί χαρῶ σε αὐτόθι,
 ἀφτοδηγάρα τοῦ γγαλοῦ καὶ σμύρα τοῦ πιλάου,
 ἔν σοῦ τὸ λάλου, μάννα μου, ἴπὸν λόου μου φυλιάου ; αὐτόθι,
 - λάλε καλά, ἄ πεθ-θερά, τὴν λνεροῖν μου ποῦ ἴν² τη ;
 - ἡ λνεροῖ σου, μάννα μου, ἐπῆεν εἰς τὴ βρούση αὐτόθι,

κάποτε δὲ καὶ ὡς προσφώνησις γυναικὸς πρὸς τὸν ἄνδρα της, καὶ ἐν γένει εἰς κάθε περίπτωσιν ὅπου ἄλλοῦ χρησιμοποιεῖται ἢ προσφώνησις ἀγάπη μου, π. χ. ἔλα κοντά μου, μαννίτσα μου Σμύρνη. Εἰς τὴν Καππαδοκίαν γίνεται χρῆσις τῆς λ. καὶ εἰς προσφωνήσεις πρὸς ἁγίους, καθὼς

Ἄϊ Γυώρ Ἄϊ Γυώρ, μαννίτσα μου, πᾶρε με καὶ ἴμὲν ἀπέσω¹.

Ἡ χρῆσις αὕτη, ἢ ὁποία δὲν εἶναι δύσκολον νὰ ἐξηγηθῇ ὅταν λάβῃ κανεὶς ὑπ' ὄψιν πόσην γλυκύτητα καὶ τρυφερότητα κρύβει ἢ μαγικὴ λέξις μάννα, δὲν εἶναι ἐντελῶς πρόσφατος, ἀλλ' ἔχει αἰώνων τινῶν ζώην, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὰ ἐξῆς χωρία τοῦ Ἑρωτοκρίτου, εἰς τὰ ὁποῖα ἢ Ἀρετοῦσα προσφωνεῖται ἀπὸ τὴν τροφὸν της καὶ ἀπὸ τὸν πατέρα της μὲ τὴν λ. μάννα :

ἡ νένα τζ' ἀνεστέναξε καὶ λέει τσ' ἡ καημένη
 «εἶδες τὸ τέλος τό ἴχουσι, μάννα μου, οἱ ἀντρειωμένοι ;» Α 1241,
 δὲν εἶν' καιρὸς νὰ σὲ κρατῶ, μὰ δὰ ποὺν ζοῦμεν ὄλοι
 νὰ τὴ χαροῦμε, μάννα μου, τοῦ γάμου σου τὴ σκόλη Γ 1045,
 ὁ λογισμὸς μου, μάννα μου, πάντα ἴναι μετὰ σένα,
 νὰ σὲ τιμήσω καὶ νὰ δῶ κληρονομιά ἀπὸ σένα Δ 267.

μ ο φ ἦ

Τὸ οὐσ. τοῦτο εὐχρηστεῖ εἰς τὸ ἰδίωμα τῆς Καρύστου ἐν Εὐβοίᾳ μὲ τὴν σημασίαν τῆς ἐπὶ τοῦ κερατοειδοῦς χιτῶνος τοῦ ὀφθαλμοῦ σχηματιζομένης παθήσεως τοῦ λευκώματος. Ὁ Ε. Γ. Παπαχατζῆς², ὁ ὁποῖος μαρτυρεῖ τὴν λέξιν, παρᾶγει αὐτὴν ἐσφαλμένως ἐκ τοῦ οὐσ. μορφή (= εὐμορφία), ὑποθέτει δὲ ὅτι ἡ ἐνλόγω πάθησις τοῦ ὀφθαλμοῦ ὠνομάσθη οὕτω κατ' εὐφημισμὸν. Ἄλλ' εἶναι προφα-

¹ P. Lagarde, Neugriechisches aus Kleinasien, σ. 29.

² Γ. Ε. Παπαχατζῆ, Δοκίμιον τοῦ γλωσσικοῦ ἰδιώματος Καρύστου καὶ τῶν πέριξ, σ. 22.

νές ὅτι ἐκ τοῦ *μορφή* δὲν ἠδύνανο νὰ προκύψῃ φωνητικῶς *μοφή* εἰς τὸ ἰδιώμα τῆς Καρύστου καὶ ὅτι ἡ *λ* προέρχεται ἐκ τοῦ *ἀρχ.* οὐσ. *μομφή* διὰ κανονικῆς ἀφομοιώσεως καὶ εἶτα ἀποσιωπήσεως τοῦ *μ* πρὸ τοῦ *φ*. Πβ. *γόμεφος* > *γόφος*, *νύμφη* > *νύφη*, *μέμφομαι* > *μέφομαι*, *ἀμφιλογία* > *ἀφιλογία*, *ἀμφότερα* > *ἀφότερα*, κ. ἄ.¹.

Τὸ πρόβλημα εἶναι μόνον σημασιολογικόν. Ἐκεῖνο δηλ. τὸ ὁποῖον ἔχει ἀνάγκην ἐξηγήσεως εἶναι διὰ ποίας σημασιολογικῆς ἐξελίξεως τὸ οὐσ. *μομφή* κατέληξεν εἰς τὴν σημασίαν τῆς ἐν λόγῳ παιδήσεως, τοῦτο δὲ θὰ ἐπιχειρήσω ἐν τοῖς ἐξῆς:

Παρετήρησα ὅτι λέξεις δηλοῦσαι κατηγορίαν, ψόγον μεταπίπτουν εἰς τὴν σημασίαν ὠρισμένης σωματικῆς παιδήσεως. Ἔτσι 1) τὸ οὐσ. *αἴτιον* προσέλαβε ἤδη εἰς τὴν *ἀρχ.* Ἑλληνικὴν τὴν σημασίαν τῆς νόσου, π.χ. *οὐχ ὁρῶσιν ὅτι νοσημάτων πονηρὸς ἂν εἴη ἰατρὸς ὁ τὴν αὐτὴν τῷ συνεστηκότι αἰτίῳ ποιούμενος θεραπείαν* Ἐπιστ. Σωκρ. 7, 14, τὴν ὁποίαν διατηρεῖ μέχρι σήμερον εἰς τινὰ ἰδιώματα ἡ *λ* αἰτία, π.χ. *ὀπόμεναι αἰτία καὶ κούβεται μὲ τὴν αἰτία πηγαίνει* (= ὁ ἀποκρούπτων τὸ νόσημά του ἀποθνήσκει ἐξ αὐτοῦ) Λακωνία.² Εἰς τινὰ ἰδιώματα τὸ οὐσ. *αἴτιον* περιορίσθη εἰς τὰς σημ. ἐιδικῶν νοσημάτων, τῆς γρίπης, καταρροῆς ἐν Μαδύτῳ καὶ Σαμοθράκῃ, καὶ ὠρισμένου ἐξανθήματος ἐν Κύπρῳ, π.χ. *ἐπκμασέν με τὸ αἴτιον*. Πβ. καὶ τὸ παράγωγον οὐσ. *αἰτγίρης* = ἀρρωστιαίρης, *καχεκτικός*³.

2. Τὸ Λατίν. συνώνυμον *causa* μετέπεσεν εἰς τὴν σημασίαν τῆς νόσου, π.χ. *causa sontica* (= ἐπιληψία), μὲ τὴν σημασίαν δὲ ταύτην εἰσήχθη καὶ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν:

εἶχε πόνο, εἶχε ζάλη, | εἶχε κάουζα μεγάλη Νάξος.

3. Τὸ οὐσ. *ἀφορμή* χρησιμοποιούμενον ἤδη εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν ἐπὶ νοσογόνων αἰτίων, π.χ. *τὰς ἀφορμὰς ὁπόθεν ἤρξατο κάμνειν σκεπτόν* Ἴπποκρ. 1009g, προσέλαβε τὴν σημασίαν «νόσος», μὲ τὴν ὁποίαν ἀπαντᾷ σήμερον εἰς τινὰ ἰδιώματα, καὶ δὴ τῆς γρίπης, καταρροῆς, (ὅπως καὶ τὸ οὐσ. *αἴτιον*), π.χ. *τὸν ἐπκασε ἀφορμή, σύρονται ἀφορμὴ Χίος*, καὶ τῆς ψυχικῆς νόσου, τῆς τρέλλας ἐν Κρήτῃ, ὁπόθεν καὶ τὸ οὐσ. *ἀφορμάρης* = φρενοβλαβής.

4. Τὸ οὐσ. *ἐγκλημα* διὰ τῆς σημασίας τῆς πράξεως ἢ ιδιότητος διὰ τὴν ὁποίαν τις κατηγορεῖται μετέπεσεν εἰς νεοελληνικὰ ἰδιώματα εἰς τὴν σημασίαν σω-

¹ Μ. Φιλήντα, Γλωσσογνωσία 2, 13 κέξ. καὶ 213. Τὸ ὑπὸ τοῦ *φ* ἀφομοιούμενον *μ* διατηρεῖται εἰς τινὰ ἰδιώματα, π.χ. *νύμφη*, *ἀφγάλι*, *συμφάει*, *μέμφω*. Βλ. Α. Tsorpanakis, Essai sur la phonétique des parlers de Rhodes, σ. 127.

² Ἱστορικὸν Λεξικὸν ἐν λ. *αἰτία* 2 β.

³ Αὐτόθι ἐν λ. *αἰτγίρης* 1.

ματικῆς, ιδίως ἐσωτερικῆς, παθήσεως, π.χ. αὐτὸς ἔχ' τοῦ ἐγκλημα μέσα τ' κί δὲ γίνιτι καλὰ Ἡπειρος, γλύτουνσι τ' ζωνὴ τ', ἀμὰ τ' ἀπόμ'νιν ἐγκλημα Μακεδονία (Βελβεντ.), κάποιον ἔτζηλημα ἔχ' ἢ φ'ναῖκα κί δὲ δουρεῖ νὰ κἀν' πιδὶ Ἰμβρος. Εἰς τὴν Κρήνην τῆς Ἰωνίας ἐγκλημα λέγεται ἡ νόσος ἐπιληψία (Πβ. τὸ μνημονευθὲν Λατιν. *causa soubica*).

Τὰ ἀνωτέρω δεικνύουν σαφῶς ὅτι καὶ τὸ οὐσ. μομφὴ χρησιμοποιούμενον, ὅπως καὶ τὸ συνώνυμον *μεγάδι* ἐν Ρόδῳ, μὲ τὴν σημ. «ψόγος κατηγορία διὰ τι ἐλάττωμα» ἠδύνατο, ὅπως τὰ σύγγενοῦς σημασίας *αἴτιον*, *causa*, *ἀφορμὴ*, *ἐγκλημα*, ἀπὸ τῆς σημασίας τῆς κατηγορίας, τοῦ ψόγου νὰ μειαπέση εἰς τὴν σημασίαν σωματικῆς παθήσεως.

Χ ὠ ρ α

Τὸ οὐσ. *χώρα* ἢ, εἰσηλθὲν ἐνωρίς εἰς τὴν ἀρχαίαν Σλαβικὴν καὶ σώζεται εἰς τὰς γείτονας τῆς Ἑλλάδος σλαβικὰς γλώσσας καὶ εἰς τὴν Κροατικὴν μὲ τὴν σημασίαν τῆς περιοχῆς, τοῦ τόπου. Εἰς τὴν Βουλγαρικὴν ἢ ἀρχικὴ αὕτη σημασία ἐλησιονήθη καὶ ἡ λ. εὐχρηστεῖ ὑπὸ τὸν τύπον *λόρα* μὲ τὴν σημασίαν «ἄνθρωποι, κόσμος». Παρὰ τὸ *λόρα* ἐσηματίσθη εἰς τὴν Βουλγαρικὴν καὶ παράγωγον ἐπίθ. *λόρски*, = ὁ ἀνήκων εἰς τοὺς ἀνθρώπους, ἦτοι εἰς τοὺς ἄλλους, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν ἀνήκοντα εἰς ἡμᾶς, δηλ. ὁ ξένος¹.

Ὁ ἔχων ὑπ' ὄψιν τοῦ μόνον τὴν ἀρχαίαν ἢ κοινὴν Νεοελληνικὴν, ἣτις ἀγνοεῖ τὴν σημασίαν τὴν ὁποίαν προσέλαβεν ἡ ἑλληνικὴ αὕτη λέξις εἰς τὴν Βουλγαρικὴν, θὰ ἐνόμιζεν ὅτι ἡ σημασία αὕτη διεμορφώθη εἰς τὴν βουλγαρικὴν γλώσσαν μετὰ τὸν δανεισμὸν τῆς λέξεως. Ἡ μελέτη ὅμως τῶν νεοελληνικῶν διαλέκτων μᾶς διδάσκει ὅτι καὶ ἡ σημασία αὕτη εἶχεν ἤδη διαμορφωθῆ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ὅταν οἱ Σλάβοι παρέλαβον τὴν λέξιν. Τὸ οὐσ. *χώρα* ἤρχισεν ἐνωρίς, ὡς φαίνεται, νὰ χρησιμοποιῆται καὶ ἐπὶ τῶν κατοικούντων τὴν χώραν ἀνθρώπων καὶ προσέλαβε τὴν σημασίαν τοῦ κοινοῦ, τοῦ κόσμου. Οὕτω λέγεται μέχρι σήμερον ντὸ λέει ἢ *χώρα γιὰ τ' ἐσέν!* = τί λέγει ὁ κόσμος γιὰ σένα! Τραπεζοῦς, *τῆ χώρας τὰ λόγια μὴν ἀκούς αὐτόθι, μὸ 'ς χώρας τὰ θέρε πουλλία μὴ πλέν'* = μὲ ξένα χέρια πουλλιά μὴν πιάνης (παροιμ.) Καππαδ. (Φάρασα), *τῆ χώρας τὰ στόματα σακκία 'κ' ἐν' νὰ δέντς ἀτα* = τοῦ κόσμου τὰ στόματα δὲν εἶναι σακκιά νὰ τὰ δέσης Πόντος, *χώρας τὰ λόγια δὲν τὰ ἀκούς μ;* Καππαδ. (Ἀραβάνιον), *ν' ἀκούσουμι τί λέφ' κ' ἢ χώρα Μακεδονία (Καταφύγι), αὐτὸς φροντίζει γιὰ τῆς χώρας*

¹ Βλ. F. Miklosich, *Etymologisches Wörterbuch der slav. Sprachen* (Wien 1886). καὶ E. Berneker, *Slavisches etymologisches Wörterbuch*. (Heidelberg 1924).

τὰ γελάδια, ἐπὶ τοῦ ἀσχολουμένου εἰς πράγματα ποῦ δὲν τὸν ἀφοροῦν¹. Ἐπειδὴ τὸ ἀναφερόμενον εἰς τοὺς ἀνθρώπους, εἰς τὸν κόσμον, ὄχι μόνον διαστελλεται, ἀλλὰ καὶ ἀντιτίθεται πρὸς τὸ εἰς ἡμᾶς τοὺς ἰδίους ἀναφερόμενον ἢ ἀνῆκον, δηλ. εἰς τὸ ἰδικόν μας, ἦτο φυσικὸν νὰ προχωρήσῃ ἢ ἐξέλιξῃ τῆς σημασίας τοῦ *χώρα* ἔτι περαιτέρω καὶ νὰ καταλήξῃ εἰς τὴν ἔννοιαν «ἄλλος», π.χ. *ντό τερεῖς τὴν χώραν* = τί βλέπεις τοὺς ἄλλους; Πόντος (Ἀργυρόπολις), *μ' ἕνα γρόσι χώρα σεράντα δόντια ἐγβάλλουνε* = ἄλλοι μὲ ἕνα γρόσι βγάζουν σαράντα δόντια Πόντος (Ἄνω Ἀμισός) καὶ τέλος εἰς τὴν ἔννοιαν «ξένος», π.χ. *χώρας παιδὶν ἔν'* = ξένο παιδί εἶναι Πόντος, *τῆ χώρας τὸ παιδὶν* = τὸ ξένο παιδί Πόντος (Οἰνότη), *τοῦτο εἶναι χώρας* = τοῦτο εἶναι ξένον Καππαδ. (Συνασσός), *τὴν χώραν ἐδῶκεν ἄ* = σὲ ξένον τὸ ἔδωσε Πόντος (Κοτύωρα), *τῆ χώρας ἀνθρώπ'* = τοῦ ξένου ἀνθρώπου αὐτόθι, *ἀτὸς χώρα ἔν'* = αὐτὸς εἶναι ξένος Πόντος, *ἡ χώρα* = ὁ ξένος ἄνθρωπος ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν ἐντόπιον Καππαδ. (Ἀνακοῦ), Πόντος (Ἀμισός),

ἀπὸ μάννας 'κ' ἐγέλασα, ἀπὸ κυροῦ 'κ' ἐχίρα
κὲ ἀπὸ τῆ χώρας τὸ παιδὶν καλὸν ἡμέραν 'κ' εἶδα Πόντος.

Ἡ διάσωσις τῆς σημασίας ταύτης τῆς λ. *χώρα* εἰς τὸν Πόντον, τὴν Καππαδοκίαν κ. ἀ. μαρτυρεῖ ὅτι ἡ σημασία εἶχε διαμορφωθῆ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν πολὺ ἔνωρίς, πάντως πρὶν δανεισθῶν τὴν λέξιν *χώρα* οἱ Σλάβοι, διότι ὡς γνωστόν, τὰ ἀπομακρυνόμενα τοῦ κέντρου ἰδιώματα κάθε γλώσσης εἶναι εἰς τὸ σύνολόν των ἀρχαιώτερα καὶ συντηρητικώτερα ἀπὸ τὰ ὁμιλούμενα εἰς κεντρικὰς περιοχὰς τῆς ὁμογλώσσου χώρας, ὁπόθεν ἐκπηγάζουν συνήθως καὶ διασταυροῦνται εἰς μεγαλύτερον βαθμὸν οἱ γλωσσικοὶ νέωτερισμοί.

ὦ ρ α

Τὸ οὖσ. *ῶρα* χρησιμεύει εἰς πολλὰ ἰδιώματα τῆς νέας Ἑλληνικῆς ἐνάρθως καὶ ἐμπροθέτως πρὸς δήλωσιν τῆς ἐννοίας «ἀμέσως, ἐντὸς ἐλαχίστου χρονικοῦ διαστήματος».

Ἡ χρῆσις αὕτη παρουσιάζεται ὑπὸ τὰς ἐξῆς μορφάς :

1) *'ς τὴν ῶρα*, π.χ. *ς' τὴν ῶρα νὰ πάς καὶ ῥθῆς*, *τελείωσε τὴ δουλειά του*
'ς τὴν ῶρα, *αὐτὰ τὰ φασόλια βράζουν* *'ς τὴν ῶρα* *πολλαχού.*

Ἐπιπλέον αὕτη δὲν εἶναι πρόσφατος δεικνύει ἡ χρῆσις τῆς εἰς μεσαιωνικὰ κείμενα ὑπὸ τὴν ἰδίαν ἀκριβῶς σημασίαν, π.χ. *καὶ παραῦτα ἐξέβησαν καὶ*

¹ Πβ. *Ι. Βενιζέλου*, Παροιμίαι², σ. 47 ἀριθ. 65.

ἐπῆγαν εἰς τὴν ὥραν καὶ ἐπεσῶσαν εἰς τὴν Βενετιάν Μαχαιρ. Χρον. 114, 28 (ἔκδ. R. Dawkins),

εἰθὴς ἐκαβαλλίκευσαν, ἐξέβησαν οἱ πάντες
καὶ τρέχουσι μετὰ σπουδῆς κ' εἰς ὥρα φθάνουσί τον Βέλθ. Χρυσ. στ. 121,
οἱ λαβωμένες οἱ ἑλενὲς γὰ γιαιτρευτοῦν ᾗς τὴν ὥραν Σαχλίκ. Γραφ. στ. 711,
ἢ κόρη ἀνεβλεμμιάτισεν καὶ εἶδεν ἐπάνω κάτω,
ᾗς τὴν ὥραν ἐκατέκαψεν ὄλην του τὴν καρδίαν Ἐχιλλ. L. στ. 1321,
καὶ ροῦχα τὸν ἐφέρασιν καὶ ἔλλαξεν εἰς τὴν ὥραν αὐτόθι στ. 1280.

2) γιὰ ὥρα(ς), π.χ. πῆγε κ' ἦρτε γιὰ ὥρας πολλαχοῦ, στέλν' ὁ βασιλιάς γιὰ ὥρα ἀθροῶποι Βιδυνία (Καιριλί), ζωντάνειγε γιὰ ὥρα αὐτόθι, ἦρτε γιὰ γῶρα Παγγαῖον.

Ἡ μορφή αὕτη εἶναι συνηθεστάτη εἰς μεσαιωνικά ποιήματα, π.χ.

ὡς τό ᾗκουσεν, ὡς τό ᾗμαθεν πᾶς ὁ λαὸς τῆς γῶρας,
σηζώνουν ἀνακάτωμα καὶ ταραχὴν δι' ὥρας Ρημ. Βελισαρ. στ. 594,

φαίνεται ὅμως παλαιότερα τῆς προηγουμένης, διότι μαρτυρεῖται καὶ ἐπὶ παύρων τοῦ 3^{ου} π. Χ. αἰῶνος, ὡς ὅπως διὰ ὥρας γράφ[ης] μο[ι] Ox 935, 16. Διὰ τὴν σύνταξιν, τῆς διὰ μὲ γενικὴν ἐπὶ τῆς σημασίας ταύτης πβ. Ξενοφ. Κύρου παιδ. 1, 4, 28 ἦκω... δι' ὀλίγον, Ἡσύχ. δι' ὀλίγον ἀντὶ τοῦ μετ' ὀλίγον, καὶ τὰς ἀρχ. φράσεις διὰ γοργοῦ = γοργῶς, διὰ ταχέως = ταχέως, τὴν μεσν. διὰ συντόμως = συντόμως (Φλώρ. Πλατζ. 511 καὶ 537) καὶ τὰ νεώτ. Κρητικά ἐπιρρ. γαμιὰ καὶ ζιμιὸ = ἀμέσως).

3) τῆς ὥρας, π.χ.

ὁμορφονὲ τοῦ τόπου μας καὶ λαμπιρὲ τῆς Χῶρας,
ὅταν σὲ δοῦν οἱ λεύτερες τρελλαίνονται τῆς ὥρας Χίος,
ἄς τὸν ἰδοῦν τὰ μάτια μου τῆς ὥρας κὲ ἄς πεθάνω Ρόδος¹.

Εἰς τὸν Πόντον ἀπαντᾷ ὁ τύπος τῆς ὥροῦ = ἀμέσως, παρεμφθής, π.χ. τῆς ὥροῦ ἐπῆγεν καὶ ἔρθεν Κερασσοῦς καὶ εἰς τὴν Κύπρον τῆς ὥροῦς = ἀμέσως, π.χ. ἦρτεν — ἢ ἐπῆεν τῆς ὥροῦς².

¹ Γ. Δρακίδου, Ροδιακά, σ. 45.

² Α. Σακελλαρίου, Τὰ Κυπριακά 2, 874.

Καὶ ἡ μορφή αὕτη εἶναι ἤδη μεσαιωνική, ὡς προκύπτει ἐκ τῶν ἐξῆς παραδειγμάτων: καὶ ὁ σολτᾶνος, ὡς ἤκουσε τοῦτο, τῆς ὥρας ἔδωκεν αὐτοῦ ὄρισμόν Ἱστορ. Πατριαρχ. (Βοήνη) 82,5, τῆς ὥρας ἡ σύνοδος ἔδραμαν καὶ κατεφίλησαν τοὺς πόδας αὐτοῦ αὐτόθι 110,7,

εὐθύς, τῆς ὥρας ἔπεσεν ᾽ς τὴν γῆν ἐξαπλωμένη Φλώρ. Πλατζ. στ. 1669,
εὐθύς, τῆς ὥρας, σύντομα κόπτει τὴν κεφαλὴν του αὐτόθι στ. 1355,

τότε τῆς ὥρας, παρενθύς, ὑπάγ᾽ ἡ Φαιδροκάζα
ἐκεῖθε ᾽ς τὰς παραμονάς, ὅπου ὁ Βέλθανδρος ἦτον Βέλθ. Χρυσ.¹ στ. 904,
εὐθύς τῆς ὥρας, σύντομα, κόπτει τὴν κεφαλὴν του Φλώρ. Πλατζ. στ. 1355,

4) μὲν ὥρα, π.χ.

στέλνω σου χαιρετίσματα μὲ τὸ χελιδονάκι,
ἀπὸ ᾽ναι γρήγορον πουλλὶ κ᾽ ἔρκεται μὲν ὥράκι Τῆλος.

Καὶ ἡ μορφή αὕτη ἀπαντᾷ εἰς μεσαιωνικά κείμενα ὡς τὸ κατωτέρω:

Τὰ ἕτερα ὠμόβορα καὶ τετράποδα ζῶα
εἰς μίαν ὥραν καὶ φωνὴν ἐσυνάχθησαν ἅμα Διήγ. παιδιόφρ. στ. 1035,
να ἐκβάλουν ἐκ τὰ κάτεργα πᾶσαν οἰκονομία,
ἄρμενα λέγω καὶ κονπιὰ (ὡς) διὰ ὥραν μία Ριμ. Βελισαρ. στ. 271.

5) (αὐτὴ) τὴν ὥρα. Ἡ μορφή αὕτη σώζεται ὑπὸ πολλοὺς τύπους, καθὼς τήνωρι ἦτον ἐδῶ (= πρὸ ὀλίγου) Κάλυμνος, θέλεις δήνωρι να σε κάμω ἄρκοντα; (= πλούσιον) αὐτόθι², δήνωρ᾽ εἶμαι ᾽ς τὴ δζαταί σου αὐτόθι³, τὴν τὴν ὥράκι ἦταν ἐδῶ Σύμη, τὰν ὥρα (= πρὸ ὀλίγου) Καππαδ. (Ἄραβάνι), Καππαδ. (Φερτάκ.) ᾽νώρα (= πρὸ ὀλίγου),

δήνωρ᾽ ὁ Χάρος σ᾽ ἤπηρε τσαὶ μοῦ ᾽ωτσε φαρμάτσι Κάλυμνος⁴,
καὶ δύναται πιθανῶς να συνδεθῆ πρὸς τὴν μεσαιωνικὴν τὴν ὥραν, καθὼς
ἂν τοὺς ὀρίση να χαθοῦν, τὴν ὥραν να τὸ ποίσουν ᾽Αχιλλ. στ. 266
τὴν ὥραν ἔπεσε ᾽νεκρὴ ἀπὸ λιγοθυμίαν Λύβ. Ροδ. στ. 3080

¹ Πβ Δ. Μανροφρύδου, Δοκίμιον, σ. 665.

² K. Dieterich. Sprache, σ. 176.

³ Αὐτόθι σ. 194.

⁴ Αὐτόθι σ. 327.

καὶ ὁ Βέλθανδρος ἐλάλησεν ὄνομα τοῦ εἰνούχου,
ἐγνώρισεν τὸν Βέλθανδρον τὴν ὥραν ὁ εἰνούχος

Βέλθ. Χρυσ. 1269 (ἔκδ. Δ. Μαυροφρ. σ. 254), καίτοι εἶναι πιθανὸν νὰ ἔγραψεν ὁ ποιη-
τὴς ἔς τὴν ὥραν, ὁπότε τὸ παράδειγμα ἀνήκει εἰς τὴν ὑπ' ἀριθ. 1 μορφήν. Πβ.
καὶ ὁλότιφλος ἐπόμεινε τὴν ὥρα κ' ἐβουβάθη Ἐρωτόκρ. Γ 766, νὰ μὴν τὸ μάθη
ὁ βασιλεὺς καὶ γδικιωθῆ τὴν ὥρα αὐτόθι Γ 805, καὶ λέ' «ἄς ἤμουνε πουλλὴ νὰ
πέτουνε τὴν ὥρα» αὐτόθι Δ 919, τόσα λαβώθη δυνατὰ καὶ ἀπόθατε τὴν ὥραν
I. Κορων. Μερκούρ. Βούας 95. Ὅτι ὅμως εἶναι πολὺ παλαιότερον προκύπτει ἐκ τῆς
μετὰ δοτικῆς χρήσεως ἤδη εἰς τὴν Π. Διαθήκην καὶ ἐπὶ παπύρων ὑπὸ διαφόρους
τύπους, καθὼς: ἐν τῇ ὥρα ἐπεχώρησεν Οκ 1208, 41, αὐτῇ τῇ ὥρα (= ἀμέσως)
Οκ 528, 14, καὶ ὅς ἂν μὴ πεσὼν προσκυρήσῃ, αὐτῇ τῇ ὥρα ἐμβληθήσεται εἰς
τὴν κάμνον τοῦ πυρὸς τὴν καιομένην Δανήλ Γ' 6, ἐν αὐτῇ τῇ ὥρα ἐξῆλθον δά-
κτυλοι χειρὸς ἀνθρώπου καὶ ἔγραφον αὐτόθι Ε'. 5, ἐπηρώτα αὐτὸν πότε ἀνέβα-
λεν ὁ δέ φησιν: τῇ ὥρα ἐγῆς χάριν ἦλθον Α. Παπαδοπ. Κεραμ. Varia gr.
sacra σ. 64, ὁ οὖν πατριάρχης αὐτῇ τῇ ὥρα τὸν Χριστόδουλον ἀποστείλας ἐκά-
λεσέ με αὐτόθι σ. 287, λαβέτω γυναικα τῇ ὥρα ταύτῃ Γ. Κεδρινὸς Β'. 15, 22.
Πβ. καὶ τὸ σύνθ. ἀνθωρεὶ καὶ τὸ παρ' Ἀριστοφ. Ἐκκλ. 395 τοσοῦτον χοῦμ'
ὄχλου οὕτως ἐν ὥρα ξυνελέγη.

Πῶς ἐκ τῆς φρ. τῇ ὥρα προῆλθε τὸ τῶρα βλ. Γ. Χατζιδάκιν ἐν Ἀθηνᾶς
22 (1910), σ. 214 κέξ.

Εἰς μεσαιωνικὰ κείμενα μαρτυροῦνται καὶ αἱ μορφαὶ κατὰ τῆς ὥρας, κατὰ
τὴν ὥραν καὶ γὰρ τὴν ὥραν ὑπὸ τὴν σημασίαν «ἀμέσως», καθὼς:

καὶ ταῦτα τὰ καμώματα μάθη ἴτα ὁ πατήρ σου
κάμῃ ψηφίση θάνατον πικρὸν κατὰ τῆς ὥρας Βέλθ. Χρυσ. στ. 1067,
ἀκούσας ὁ Βελισάριος εὐθὺς κατὰ τῆς ὥρας
τὸν ἄρχοντα κατέζανσε καὶ ἐθανάτωσέ τον Ε. Γεωργιλ. Βελισ. στ. 295,
ὁ βασιλεὺς δὲ ὡς ἤκουσεν τὴν δέησιν τοῦ ὄνου
κατὰ τὴν ὥραν ὄρισεν καὶ πρόσταγμα ἐποίκεν Διήγ. παιδιόφρ. στ. 498,
λέγει τους, «σὰν σὰς φαίνεται, κάμετε γὰρ τὴν ὥρα» Γαδ. διήγ. στ. 184,
ταῦτα καὶ κατὰ τὴν ὥραν ἅπαντες συσσωρευθῆτε

Κ. Ἐρμιον. Μετάφρ. Ἰλιάδ. στ. 1546 (ἔκδ. Δ. Μαυροφρ. σ. 132).

Αἱ μορφαὶ αὗται δὲν φαίνεται νὰ ἐνχρηστοῦν σήμερον.